

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ
МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗАСОБАМИ ЕТИКЕТУ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття рівня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу _____ групи
Спеціальності _____
Освітньо-професійної (наукової)
програми _____

Керівник: _____

Рецензент: _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	7
1.1 Формування моральних якостей молодших школярів як науково-педагогічна проблема.....	7
1.2 Сутність морального виховання учнів початкових класів.....	13
1.3 Етикет як педагогічний інструмент морального виховання учнів.....	16
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ЕТИКЕТУ	22
2.1 Діагностика сформованості моральних якостей учнів початкової школи.....	22
2.2 Методика формування моральних якостей учнів початкових класів засобами етикету.....	28
2.3 Педагогічні умови формування моральних якостей дитини засобами етикету	39
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47
ДОДАТОК А «Методика визначення рівня вихованості учнів за П. Третьяковим.....	51
ДОДАТОК Б «Бесіда на морально-етичну тему».....	55
ДОДАТОК В «Перелік дидактичних ігор».....	62
ДОДАТОК Г «Прислів'я, приказки та загадки на морально-етичну тему».....	65

ВСТУП

Актуальність теми. Моральне виховання та війна завжди мають глибокий взаємозв'язок, який визначає спосіб, яким суспільство виховує своїх громадян і взаємодіє з конфліктами. Моральні цінності і норми важливі в будь-якому суспільстві, оскільки вони визначають, що є правильним і неправильним, справедливим і несправедливим.

Моральне виховання дітей має глибокий взаємозв'язок з війною, оскільки воно впливає на підготовку майбутнього покоління до різних аспектів конфлікту і визначає, якими цінностями та навичками вони будуть керуватися у випадку військових дій. Моральне виховання надає дітям основи гуманізму, співчуття, поваги до прав людини і принципів мирного врегулювання конфліктів. Воно вчить дітей важливості миру, толерантності та взаєморозуміння, що може сприяти зменшенню можливості виникнення воєнних конфліктів у майбутньому.

Попереднє виховання важливо, оскільки воєнні події можуть сильно вплинути на психологічний стан та моральні переконання дітей. Відповідне моральне виховання може допомогти їм зберегти гідність і розуміння важливості співпраці та мирного вирішення конфліктів навіть у найважчих обставинах. Таким чином, моральне виховання дітей має значення для побудови майбутнього, де війни і конфлікти можуть бути зменшені або запобіжні завдяки вихованню покоління, що цінує мир і гуманітарні цінності.

Недотримання моральних норм у війні може призвести до жорстокості, зловживань правами людини і великої кількості страждань. Тому моральне виховання є важливим та значущим напрямом як у мирні часи, так і в умовах воєнного стану для збереження гуманістичних цінностей у суспільстві.

На сучасному етапі розвитку початкова школа зазнала значних змін в організації освітнього процесу. Модернізація початкової ланки освіти передбачає забезпечення не лише формування стійких знань, умінь і навичок, а й розвиток стійких моральних якостей, норм і принципів поведінки. За головною концепцією Нової Української Школи вдосконалення учнів в

освітньому процесі має відбуватися всебічно з акцентом на практичне життєве значення. Саме тому важливим є виховати духовно-морально стійку особистість, яка буде готова до випробувань та викликів суспільства та рішуче протистояти їх впливам, з прагненням поратися зі своїми проблемами та будувати новий соціум.

Одним з найважливіших умов освітнього процесу XXI століття є плекання гуманної людини, яка буде рівноправно будувати відносини з довкіллям, беручи за основу любов, повагу, взаєморозуміння до всього живого.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове магістерське дослідження виконувалось відповідно до ініціативної теми кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету.

Об'єкт дослідження – процес морального виховання учнів початкової ланки освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування моральних якостей молодших школярів засобами етикету.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити педагогічні умови формування моральних якостей учнів початкової школи засобами етикету в процесі морального виховання.

Відповідно до мети було поставлено ряд наступних **завдань**:

- Розглянути проблему формування моральних якостей у науково-педагогічній літературі.
- Проаналізувати рівень моральної вихованості учнів початкової школи в освітньому процесі.
- Вивчити етикет як дієвий засіб формування моральних норм і принципів молодших школярів.
- Теоретично обґрунтувати та перевірити на практиці педагогічні умови формування моральних якостей особистості молодших школярів засобами етикету.

- Розробити методичні рекомендації щодо формування та розвитку моральних якостей учні початкової ланки освіти.

Гіпотеза магістерського дослідження полягає в положенні про ефективність впровадження педагогічних умов формування моральних якостей молодших школярів з використанням засобів етикету.

Науково-теоретична основа магістерського дослідження. В результаті аналізу науково-педагогічної літератури нами було зроблено висновок, що значна частина науковців присвячували свою діяльність розгляду питанню формування моральних якостей дітей молодшого шкільного віку. Ця проблема піднімається в роботах таких видатних педагогів як К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Р. Коулс та Дж. Босс, Л. Кольберг та Р. Мейє, В. Сухомлинський, Г. Ващенко, О. Духнович.

У свою чергу, Г. Ващенко в працях "Виховний ідеал", "Виховання любові до Батьківщини", "Виховання волі і характеру", "Тіло виховання як виховання волі і характеру", "Виховна роль мистецтва", "Основи естетичного виховання" запропонував власну педагогічну систему. Так, головними засадами морального виховання українців Г. Ващенко визначає загальнолюдські та національні цінності, створені українським народом протягом століть [16].

У працях О. Дробницького, Н. Крутова, В. Блюмкіна розкрито пропедевтика морального виховання. В роботах Р. Павелківа, С. Анісімова, висвітлено психологічні особливості здійснення морального виховання учнів початкових класів та розкрито основні принципи цієї роботи. Проаналізовано вплив всіх сфер життя людини, сім'ї, колективу на формування стійких моральних принципів в дослідженнях Н. Мойсеюк, В. Захарової, Г. Іванової та ін.

Методи дослідження. Задля досягнення поставленої мети та виконання ряду завдань нами було використано систему методів педагогічного дослідження. Серед яких:

- теоретичні – аналіз, порівняння, узагальнення науково-педагогічної літератури з теми дослідження з метою з'ясування рівня досліджуваності даної проблеми. Вивчення, систематизація та узагальнення передового педагогічного досвіду;

- емпіричні – педагогічне спостереження, тестування, анкетування, бесіда, інтерв'ю та педагогічний експеримент задля перевірки ефективності зазначених педагогічних умов формування моральних якостей молодших школярів в освітньому процесі;

- статистичні – математичний аналіз результатів, отриманих в процесі дослідження магістерської проблеми.

Практичність досліджуваної теми розкривається в тому, що сформульовані положення та дані сприятимуть вдосконаленню засобів, методів і форм морального виховання молодших школярів. Результати дослідження матимуть можливість використовуватися в роботі вчителів початкової школи, педагогів-організаторів та центрів розвитку дитини, студентами в умовах виробничої педагогічної практики.

Апробація роботи. Матеріали магістерського дослідження висвітлено у статті ІХ Міжнародної науково практичної конференції «Promising ways of information technology development» за назвою " Виховання моральних якостей молодших школярів з урахуванням емоційного розвитку"

Структура роботи. Магістерська випускна робота складається зі вступу, двох основних розділів, висновків, списку використаних джерел, та чотирьох додатків

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1 Формування моральних якостей молодших школярів як науково-педагогічна проблема

Питання формування моральних якостей особистості дитини піднімалося на всіх рівнях становлення освіти України. У наукових працях К. Ушинського, С. Русової, А. Макаренка стверджувалося, що для формування цілісної різносторонньої людини необхідно приділяти увагу не лише для формування знань, умінь і навичок, а також проводити рівноцінну роботу щодо формування та розвитку її стійких морально-етичних норм.

Визначний педагог К. Ушинський точно та розширено трактував необхідність забезпечення морального виховання учнів початкової ланки освіти: «Звичайно, освіта розуму і збагачення його пізнанням багато принесе користі, але..., я ніяк не вважаю, що ботанічні чи зоологічні знання.., змогли б зробити гоголівського городничого чесним службовцем, і абсолютно впевнений, що якби Павло Іванович Чичинов був би посвяченим у всі таємниці органічної хімії чи політичної економії, він залишився б тим же, дуже шкідливим для суспільства пройдисвітом. Ні, одного розуму і тільки знань ще недостатньо для викорінення в нас того морального почуття, того суспільного цементу, який іноді згідно з нашим здоровим глуздом, а, часом і всупереч ним, зв'язує людей в правдиве, дружнє суспільство» [37, с. 391].

У цілому мораль розглядається як сукупність норм, ідей і загально-прийнятих правил поведження людини в суспільстві, що базуються на демократичних відносинах в інтересах оточуючих. Формування високого рівня моралі можливо здійснювати через розвиток гуманного ставлення до всесвіту, що проявляється в повазі та любові до всього живого, в рівноправному доброзичливому ставленні до суспільства.

На нашу думку, розглядаючи це питання, варто розрізнити поняття моралі та моральності, моральної поведінки, норм та правил тощо.

«Мораль – це сукупність норм поведінки людей, що регулюють їх відношення до суспільства, нації, колективу, один до одного, підтримане особистим переконанням, традицією, суспільною думкою. Мораль – це система принципів, норм і правил, які регулюють поведінку людини в суспільстві, роблять її правильною. Моральні норми складають основу моральності людини, але повністю її не визначають.» [33, с. 31].

«Мораль - це система, принципів, ідей, законів, норм і правил поведінки, котрі регулюють гуманні стосунки між людьми» [34, с. 19].

«Моральність – моральна якість людини, певні правила, якими вона керується в своєму виборі. Моральність включає моральні погляди, теорії, переконання, почуття, відношення людей, моральні поведінку» [33, с. 31].

Моральні правила, норми і закони модернізуються впродовж всього життя людства. Вони постійно змінюються, перероблюються і вдосконалюються через постійну взаємодію між людьми та розвиток нових суспільно-значущих проблем.

Рівень сформованої вихованості особистості визначається за різноманітними правилами та нормами, що формувалися впродовж традиційного виховання. Він проявляється в елементарно-щоденних добрих справах, гарному ставленню до усіх живих істот. Через це виховання моральних якостей вирішує цілу низку завдань в різних аспектах:

«В аспекті становлення і розвитку “Я-концепції” особистості:

- розвиток моральної свідомості і моральної самосвідомості (системи моральних уявлень про моральні цінності, норми, правила, якості);
- розвиток динамічної та змістової сторін емоцій, формування моральних почуттів і взаємин;
- формування здатності до правильного морального вибору, що сприяє накопиченню досвіду моральних вчинків;
- культивування моральної поведінки через розвиток спонукальної сфери (мотиви, навички, звички);

- стимулювання у дітей прагнення до позитивного образу “Я” з характерними моральними якостями;

- формування критичної моральної самооцінки;

В аспекті соціального зростання особистості:

- розвиток довіри до дорослих, які є носіями моральних норм і правил;
- формування групової взаємодії і позитивних взаємин з ровесниками;
- розвиток гуманістичної спрямованості поведінки дітей

(екологічна моральність, толерантне ставлення до надбань інших народів, емоційне ставлення до творів культури)» [32, с.56].

Нами визначено, що на розвиток стійких моральних норм дитини впливає цілком все середовище, в якому перебуває учень та абсолютно всі учасники суспільного життя неповнолітнього. Усі дорослі, друзі, приятелі мають неабиякий вплив на погляди вихованця. Саме тому одне з головних завдань педагога – стати значущим дорослим для малечі. Вчитель, маючи стійкі моральні установки та міцний зв’язок з дітьми, зможе надати стійкий та наслідувальний приклад. Слід пам’ятати, що діти дивляться та повторюють поведінку, дії, погляди на життя від усіх, хто їх оточує. Але від вчителя цей процес буде працювати в правильному та результативному напрямку лише після сформованих взаємно довірливих відносин. Вчитель початкових класів – то є друг, помічник та наставник.

Для того, аби школяр мав змогу набути чіткі моральні принципи необхідно працювати над усіма складовими його характеру. Ми вважаємо, що одним з елементів цього процесу є робота над емоційним інтелектом дитини.

Видатні зарубіжні вчені Р. Коулс та Дж. Босс стверджували, що моральний інтелект є автономним видом інтелекту, істотна значущість якого полягає в забезпеченні особистості можливістю ставати «морально розумною», що визначається безпосереднім впливом на становлення її внутрішнього світу, розвитку в неї співпереживання, повагу до себе та інших [39–40]. Р. Коулс сформулював систему розвитку морального інтелекту,

складові якої тісно пов'язані між собою. Її основа полягає у спостереженні за поведінкою особистості з подальшим обговоренням впливу та можливостями її виправлення.

«Для педагога важливо наповнювати життя дитини в ... закладі психологічними ситуаціями, у яких знання про моральні (або інші) норми емоційно проживатимуться. Діти отримують потрібну інформацію та досвід проживання емоцій для того, щоб створити свій власний «емоційний фонд», за допомогою якого зможуть орієнтуватись у власних почуттях та почуттях оточення. Вони зможуть зрозуміти поділ емоційних проявів на негативні та позитивні, вчитимуться розпізнавати різницю між почуттями та вчинками. Діти усвідомлять, що немає поганих почуттів, є погані вчинки» [22, с. 28].

Моральні почуття можуть бути як незлагодженими, рефлексивними, так і чіткими та свідомими.

Одним із результатів роботи над моральним вихованням є розвинена моральна культура. «Моральна культура - це найголовніший компонент духовного життя людини, який характеризує її досягнення в оволодінні основами моралі як сукупності принципів, вимог, норм, правил, які регулюють дії в усіх сферах її життя, у формуванні моральної свідомості, розвитку моральних почуттів, виробленні звичок моральної поведінки особистості» [11].

Прямим доказом сформованості моральної культури є поведінка: ставлення до людей, моральні цінності, рівень гуманного ставлення до оточуючих.

Пошук нових ідей виховання в сучасному світі має орієнтуватися на гуманістичному підході, повазі до особистості учня, турботі про його розвиток. Означений підхід передбачає визнання кожної особистості як унікальної та неповторної, а також визнання її прав, ставлення до неї як до суб'єкта індивідуального розвитку, опори в неї у вихованні знань про людину та високий професіоналізм [28].

Досліджуючи питання морального виховання вчені розробляли різноманітні підходи та концепції для роботи з учнями. Значну долю в розвиток даного питання вклав американський вчений Дж. Локк. Його ідея ставить на меті розв'язання головного завдання – створити високоморальну особистість зі стійкими поведінковими принципами, громадянина, який здатний будувати нові стійкі моральні закони.

Вчені Л. Кольберг та Р. Мейє мали відмінну позицію щодо затвердження канонів морального виховання. Вони обґрунтовували релятивізм – це позиція морального виховання, відповідно до якої не існує загальних моральних цінностей, а кожен має керуватися власним розумінням моральних принципів або власним відчуттям [21].

К. Ушинський велике значення надавав питанню виховання в розвитку дитини. На його думку в освіті мав бути забезпечений гармонійний розвиток особистості. Головним, відомий педагог, визначав моральне виховання: « Ми сміливо висловлюємо переконання, що вплив моральний складає головне завдання виховання, більш важливе, ніж розвиток розуму і наповнення голови знаннями.» [23].

Також проблемами морального виховання неодноразово опікувалися В. Сухомлинський, Г. Ващенко, О. Духнович.

У свою чергу, Г. Ващенко в працях "Виховний ідеал", "Виховання любові до Батьківщини", "Виховання волі і характеру", "Тіло виховання як виховання волі і характеру", "Виховна роль мистецтва", "Основи естетичного виховання" запропонував власну педагогічну систему. Так, головними засадами морального виховання українців Г. Ващенко визначає загальнолюдські та національні цінності, створені українським народом протягом століть [16].

Так, Г. Ващенко обґрунтовував, що виховання має базуватися на глибокому розумінні національного самоусвідомлення та культурних традицій. Він підкреслював важливість виховання любові до Батьківщини, розвитку волі та характеру, а також відзначав роль мистецтва та естетичного

виховання в формуванні особистості. Ця педагогічна система Г. Ващенко враховує національні особливості та ідентичність українського народу, сприяючи вихованню молодого покоління, яке свідомо цінує свою культуру, мову, історію та відчуває гордість за свою Батьківщину. Ця система сприяє формуванню патріотизму, моральних цінностей та готовності до відданої служби для блага України. [16]

В публікаціях А. Макаренка значна увага приділялася принципу виховання в колективі та через колектив. На думку науковця, вміння уникнути конфліктні ситуації, обмеження в активній самодіяльності, а також намагання захистити учнів від боротьби з подолання труднощів життя, з метою зробити процес виховання зовні позитивним, можуть мати небезпеку в одержанні навпаки негативних результатів [23].

О. Духнович провідним принципом у вихованні підростаючого покоління вважав принцип народності. Враховуючи великий вплив оточення та повсякденного життя на соціальне виховання дитини, педагог у своїх працях надавав вагу не лише принципу народності, але й принципу природовідповідності. Ці фактори тісно пов'язані і визначають як суспільний, так і індивідуальний аспекти формування особистості. [10, 25].

Розглядати питання морального виховання учнів початкових класів продовжили й сучасні українські вчені.

І. Зязюн вважає, що „ідеал українського національного виховання – це гармонійно і всебічно розвинена особа українця з інтелектуально-творчими, духовно-моральними цінностями” [12].

Н. Щуркова зазначає, що аналізуючи моральні якості, необхідно враховувати їхні функції в поведінці суб'єкта, їхню взаємодію і здатність до взаємодоповнення і взаємозбагачення [28].

Отже, над питанням морального виховання споконвіків замислювалися педагоги усіх часів. Впродовж своєї праці вони розробляли нові концепції, обґрунтовували положення, доводили важливість підняття даного питання.

1.2 Сутність морального виховання учнів початкових класів

Забезпечення морального виховання є одним з елементів освітнього процесу, що дозволяє сформувати всебічно й гармонійно розвинуту особистість.

Моральне виховання - це взаємодія між дорослим і дитиною, спрямована на виховання моральних почуттів і якостей, усвідомлення моральних норм і правил, а також розвиток моральних мотивів і навичок у поведінці [34].

Питання моральних норм завжди піднімається в освітньому просторі. Їх формування відбувається через взаємодію трьох сфер навчально-виховного процесу (рисунок 1.1) :

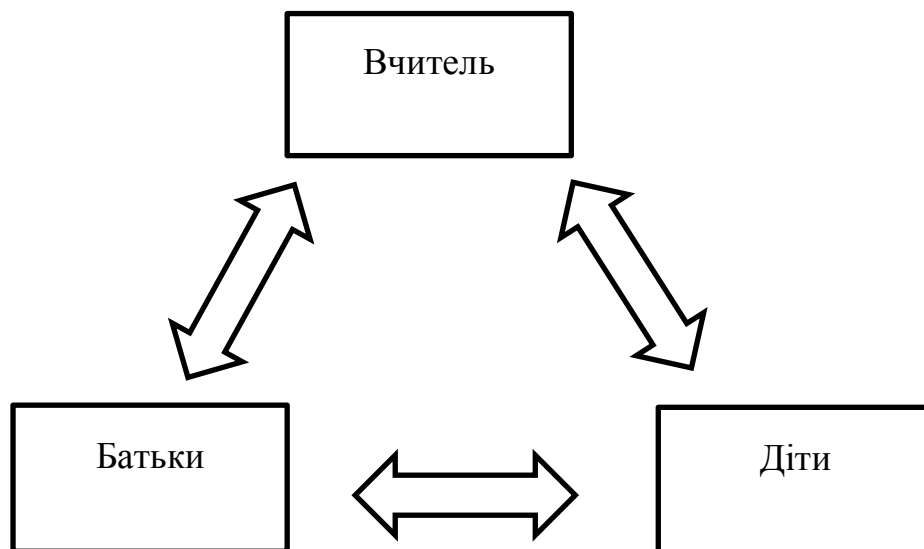

Рисунок 1.1. Схема трисуб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу

Безперервна та діяльна комунікація трьох компонентів, зазначених вище надасть змогу якісно організувати навчання та виховання дитини в освітньому закладі.

Насамперед варто зазначити, що дитина виходить з сім'ї. Саме з родини починається становлення і розвиток зачатків поведінкової системи молодшого школяра. З раннього віку, через взаємодію з усіма членами родини, наймолодші вчаться знаходити контакт з іншими людьми. Початкове уявлення про хороше та погане, про те, що можна і не можна започатковується через батьків. Розпочинати роботу з дитиною над набуттям та вдосконаленням етичних норм ефективно можливо здійснити, маючи міцний фундамент, пропрацьований в колі близьких школяра.

«Моральні стосунки в сім'ї накладають відбиток на все життя людини, оскільки їх вплив пов'язаний, по-перше, із сильними переживаннями, по-друге, вони постійніші, по-третє, в них закладаються підвалини всіх моральних ставлень людини до суспільства, до праці, до інших людей» [37, с. 251].

Наділення дитину моральними якостями має відбуватися послідовно та систематично. Цей процес має бути організований як вдома, так і в школі.

Як зазначав вітчизняний педагог А.С. Макаренко - виховання краще здійснюється в колективі та через колектив. Саме серед нових незнайомих людей дитя розкривається зовсім по іншому, з різних сторін. В групі зі своїми однолітками молодший школяр вчиться взаємодіяти на рівні, маючи однакові права та можливості для спілкування одне з одним.

У процесі роботи над формуванням принципів і норм дітей працівники освіти звертають увагу на наступні положення та терміни:

«Моральність — охоплює моральні погляди, переконання, почуття, стосунки, поведінку людей.

Моральна свідомість — одна із сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності людини.

Моральні переконання — пережиті та узагальнені моральні принципи, норми.

Моральні почуття — запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості.

Моральні звички — корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стають потребою і здійснюються за будь-якої ситуації та умов.

Моральна спрямованість — стійка суспільна позиція особистості, що формується на світоглядній основі, мотивах поведінки і виявляється як властивість особистості в різних умовах» [37, с. 250].

Через постійний розвиток та вдосконалення змінюються концепції та підходи як загалом в освіті, так і конкретно в моральному вихованні. На нинішньому етапі становлення взаємодії учителя та учнів існує дві моральні системи. Роздивляючись першу, ми б хотіли зазначити, що її суть полягає в наступному: для скоєння навіть величезного добра неможна робити найдрібніше зло.

Тобто, навіть якщо дитина хотіла своїм не дуже добрим вчинком допомогти, то це неприйнятне і таке бути не може.

Аналізуючи другу систему, ми усвідомили, що її суть в тому, що поєднувати добро і зло цілком нормально, аби це не переходило загальноприйнятні норми. Ми задавалися питанням: Як дитина може усвідомити, що їй не подобається робити погані вчинки? І відповіддю, на нашу думку, є наступне: Їй треба спробувати.

Дитині необхідно отримувати досвід, який може бути як позитивний, так і негативний. У дітей молодшого шкільного віку не дуже сильно сформовано абстрактне мислення. Вони тільки через практику можуть найбільш точно зрозуміти поняття морального виховання. Через власні кроки в школярів формуються власні переконання та цінності, і завдання педагога — надавати можливість робити ці маневри, помилятися та аналізувати свої вчинки. Таким чином буде створюватися нормальна система етично-моральних норм.

У вихованні добросовісної системи уявлень варто звертати увагу на гуманізацію цього процесу. Необхідно спиратися на переконання в тому, що людині від природи притаманне бажання робити добро.

Таким чином, сутність морального виховання полягає у розвитку свідомо- стійких морально-етичних норм і цінностей особистості. Необхідно плекати моральну свідомість, яка проявляється в таких рисах як чесність, доброта, сміливість, відповідальність, повага.

1.3 Етикет як педагогічний інструмент морального виховання учнів

У науковій літературі існує багато трактувань понять: етика, етикет тощо.

«Етика — наука вивчає мораль, а також досліджує природу, структуру, походження і розвиток моральних норм та взаємовідносин між людьми у суспільстві» [19].

«Етикет – це сукупність правил поведінки, які регулюють зовнішні прояви людських стосунків (ставлення до інших, форми звертання, манери, стиль одягу тощо). Це складова зовнішньої культури окремої людини і суспільства в цілому. Етикет є певною формою церемоніалу, це мова символів» [19].

Використання етикету в моральному вихованні має старовинні коріння і відображає еволюцію суспільства та зміну цінностей протягом історії. Ось кілька ключових етапів, які вказують на те, як почали використовувати етикет в моральному вихованні:

Античність: У давньому Римі та Греції існували правила ввічливого поведіння, які вивчалися та дотримувалися верхівками суспільства. Етикет включав правила спілкування, ввічливості та поведінки при обрядових подіях.

Середньовіччя. У середньовічній Європі існували ритуали і норми етикету, пов'язані з королівськими дворами та лицарськими кодексами честі. Ці норми регулювали поведінку та відносини в аристократичних колах.

Відродження. В епоху Відродження в Європі виникла система етикету та морального виховання для молоді та шляхти. Педагогічні праці Яна Амоса Коменського, такі як "Велика дидактика," враховували етичні та моральні аспекти навчання.

Вік просвітництва. В епоху Просвітництва в Європі та США почали розвиватися системи загальної освіти для молоді. Ця освіта включала в себе навчання загальним моральним цінностям, громадським нормам і правилам етикету.

XIX століття. В XIX столітті відбулося поширення руху "гідності людини", який підкреслював важливість моральних цінностей та етикету в громадському житті. Етикетні книги та публікації з морального виховання стали дуже популярними серед верхівки суспільства.

Сучасність. У сучасному світі етикет та моральне виховання залишаються важливими аспектами. Школи вчать моральним цінностям та етикету, а батьки та вихователі вкладають зусилля в розвиток моральних якостей у дітей. Етикет також враховує нові виклики сучасного суспільства, такі як етикет онлайн-спілкування та використання соціальних мереж [22].

Використання етикету в моральному вихованні дітей поглиблює розуміння важливості поваги, ввічливості, толерантності та відповідальності у сучасному світі. Це сприяє створенню більш гармонійних та морально свідомих особистостей.

Етика має тісний зв'язок з іншими засобами морального виховання і може взаємодіяти з ними для досягнення спільної мети формування моральних цінностей та характеру у дітей.

Поєднання відбувається з релігійним вихованням. Релігійне виховання вчить дітей моральним цінностям на основі релігійних переконань і текстів. Етика може доповнювати релігійне виховання, допомагаючи дітям розуміти загальні моральні принципи, які є важливими у різних релігіях. Далі ми повертаємося до згадок про те, що все йде із родини. Сім'я відіграє ключову роль у моральному вихованні дітей. Етика може бути використана для

сприяння розумінню та закріплення сімейних цінностей, розвитку співчуття та відповідальності перед родиною. Наступним етапом є школа. Школа може включати моральне виховання у навчальний процес через уроки моралі, спеціальні програми та проекти. Етика може служити як основа для цих навчальних ініціатив, надаючи загальні моральні принципи, на яких базується виховання у школі [7].

Також перетинання етики відбувається з різноманітними формами організації дозвілля дітей та способами їх реалізації. Через літературні твори, казки, фільми та мистецтво діти можуть навчатися моральним цінностям та розвивати співчуття до інших. Етика допомагає аналізувати та розуміти поведінку та вчинки персонажів у творах, сприяючи розвитку морального критичного мислення. Спортивні змагання та виховання в команді можуть сприяти розвитку моральних якостей, таких як співробітництво, відповідальність та чесність. Етика в цьому контексті допомагає формувати правильну поведінку на спортивних заходах. Сучасні засоби масової інформації можуть бути використані для розширення знань дітей про моральні цінності та для обговорення актуальних моральних питань. Етика сприяє розвитку критичного підходу до інформації, яка подається через медіа.

Засоби морального виховання спільно з етикою створюють цілісний підхід до формування моральних цінностей у дітей. Етика може служити як основа для розвитку співчуття, відповідальності та розуміння загальних принципів моральної поведінки, які діти використовують у різних сферах свого життя.

Етика, етикет та моральне виховання є важливими аспектами в формуванні характеру та моральних якостей учнів. Ці поняття взаємопов'язані і спільно сприяють створенню гармонійної особистості. Ось, як вони взаємодіють між собою:

1. Етика надає загальні принципи і цінності, які визначають, що є правильним і неправильним у суспільстві. Етичні принципи становлять основу для формування моральних якостей учнів;

2. Етикет включає в себе конкретні правила поведінки, особливо в громадському просторі. Він визначає, яким чином люди мають спілкуватися, взаємодіяти та проявляти ввічливість у різних ситуаціях. Етикет може бути важливою складовою морального виховання, оскільки допомагає дотримуватися загальних норм поведінки та проявляти повагу до інших;

3. Моральне виховання: Моральне виховання спрямоване на формування моральних цінностей, внутрішніх переконань та характеру учнів. Це процес, який включає в себе обговорення моральних питань, розвиток співчуття, етичних роздумів та свідомого прийняття важливості моральних цінностей. Етика та етикет становлять важливий компонент морального виховання, оскільки вони визначають правила та норми, які допомагають учням виявляти свої моральні переконання у практиці;

У практиці, етика, етикет та моральне виховання взаємодіють, щоб формувати моральні якості учнів. Вони сприяють розвитку поваги, толерантності, співчуття, відповідальності та інших моральних цінностей. Моральне виховання сприяє усвідомленню принципів етики та етикету, а етикет надає конкретні правила, які допомагають реалізувати моральні цінності в практиці. Всі ці аспекти допомагають учням стати більш свідомими, ввічливими та моральними громадянами.

Етикет є однією з рушійних сил формування моральних цінностей особистості. Використання етикету в моральному вихованні дітей має ряд важливих переваг і важливих аспектів. Етикет навчає дітей ввічливості і повазі до інших. Вони вчаться, як правильно виражати свої думки та почуття, як бути уважними до потреб інших і як вести себе в соціальних ситуаціях [29].

За допомогою засобів та прийомів правил ввічливості формується толерантність до різних культур, переконань і ставлення з розумінням до різниці між усіма членами соціуму. Вони вчаться приймати і поважати інших навіть тоді, коли вони відрізняються від них.

Етикет включає в себе правила спілкування, які навчають дітей ефективно виражати свої думки і слухати інших. Це допомагає розвивати навички емпатії, співчуття і розуміння. Він сприяє розвитку внутрішніх цінностей і моральних переконань у дітей. Вони навчаються тому, що є важливим у їхньому житті та як керувати своїми діями на основі моральних принципів.

Засоби етикету в моральному вихованні грають важливу роль у формуванні моральних цінностей та характеру у людей, включаючи дітей та підлітків. Ось декілька засобів, які можуть бути використані для морального виховання:

1. Обговорення моральних питань: Розмови з дітьми про моральні цінності та правила поведінки можуть виявитися найефективнішим інструментом виховання. Вони допомагають дітям розуміти, чому важливо дотримуватися певних моральних норм;
2. Приклад: Батьки та дорослі повинні бути прикладом для дітей. Вони повинні дотримуватися моральних цінностей та етикету в своєму житті, щоб діти могли від них вчитися;
3. Література та історії: Книги, казки та історії, в яких герої зіткнулися з моральними виборами, можуть бути корисними для розвитку співчуття та розуміння моральних цінностей;
4. Рольові ігри: Ця форма гри дозволяє дітям відтворювати різні ситуації та робити моральні вибори. Вона допомагає розвивати навички розв'язання моральних питань у практиці;
5. Заохочення позитивних дій: Заохочення та визнання добрих дій та моральних вчинків дітей може стати додатковим стимулом для їхнього морального розвитку;

6. Інтернет та медіа: Сучасні засоби масової інформації можуть бути використані для надання прикладів моральних дій і відчуття громадської відповідальності;

7. Інтерактивні програми та навчальні ігри: Вони можуть надати можливість дітям вчитися про моральні цінності та етикет через взаємодію та гру;

8. Сімейні цінності: Засоби морального виховання повинні відображати сімейні цінності та відповідати особистому світогляду кожної сім'ї;

Засоби етикету морального виховання повинні бути доступними, відповідати віку дітей та забезпечувати розвиток моральних цінностей, які сприяють вихованню ввічливих, співчутливих та відповідальних особистостей.

Дотримання правил етикету передбачає відповідальність за свої дії і поведінку. Це навчає дітей розуміти, що їхні дії мають наслідки і вони повинні бути відповідальними за них. Використання етикету в моральному вихованні дітей допомагає їм бачити приклади хорошої моральної поведінки у дорослих та інших дітях. Це стимулює їхній розвиток і надає їм відчуття впевненості.

Саме тому етикет в моральному вихованні дітей сприяє формуванню в них важливих моральних якостей, таких як ввічливість, повага, співчуття, толерантність та відповідальність. Він відіграє роль важливого інструменту в формуванні моральної свідомості та розвитку характеру дітей.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ЕТИКЕТУ

2.1 Діагностика сформованості моральних якостей учнів початкової школи

Моральне виховання як цілісно організований процес взаємодії учасників освітнього процесу, що спрямований на розвиток особистості молодшого школяра передбачає з'ясування його результативності та здійснення зворотного зв'язку. Ці умови необхідні для того аби дізнатися рівень сформованості моральних якостей. Для досягнення зазначених цілей варто зазначити критерії та показники моральної вихованості учнів. Цим питанням опікували багато вчених у своїх працях. Зокрема цьому питанню присвятили час такі вчені як О. Матвієнко, І. Харламова, М. Шилова та інші.

Визначення показників, критеріїв, норм вихованості дитини є доволі важким у реалізації. Це обумовлено різноманітними сферами впливу: соціальними, фізіологічними, психологічними. Наслідки та кінцевий

результат часто є віддаленим у часі, тому його важко в повній мірі діагностувати.

Існують декілька підходів діагностування рівня сформованості моральних якостей у молодших школярів. Наприклад, поціновувачі одного з них, - аналітичного способу оцінюють сформованість або не сформованість певної низки моральних якостей. Аналізуючи науково-педагогічну літературу нами було визначено ряд таких моральних якостей:

1. Чесність;
2. Доброта;
3. Взаємоповага;
4. Відповідальність;
5. Доброта;
6. Смівість;
7. Доброзичливість;
8. Повага;
9. Співчуття;

Сформовані моральні якості важливі для розкриття індивідуальності та потенціалу дитини. Саме тому важливим аспектом морального виховання є формування загальноприйнятих цінностей, необхідних для застосування в усіх сферах життя: толерантність, гуманізм, чесність, відповідальність, чуйність, емпатія, справедливість. Зазначені моральні якості є пріоритетними та важливими для суспільства.

Діагностика сформованості моральних якостей молодших школярів є важливим завданням, що допомагає вчителям, батькам і психологам зрозуміти, як діти розвиваються в цьому аспекті. Ось декілька варіантів діагностики:

1. Спостереження: Вчителі та батьки можуть спостерігати за поведінкою дитини в різних ситуаціях, включаючи взаємодію з однолітками, ставлення до вчителів і інших дітей, реакцію на правила та норми.

2. Бесіди та інтерв'ю: Батьки та педагоги можуть проводити бесіди з дітьми, питаючи про їхні думки та переконання стосовно певних моральних ситуацій. Це допомагає з'ясувати, наскільки дитина розуміє моральні цінності і чи може їх застосовувати на практиці.

3. Оцінювання моральних розвитку: Використовуючи психологічні тести та анкети, можна оцінити рівень розвитку моральних якостей, такі як співчуття, совість, відповідальність, толерантність тощо.

4. Графічні методи: Запропонувати дітям намалювати або розповісти історію, яка містить моральний вибір, і дослухатися до їхньої реакції та обговорити цей вибір.

5. Рольові ігри: Використовувати рольові ігри, в яких діти грають ситуації, де вони повинні вирішувати моральні питання і взаємодіяти з іншими гравцями, щоб виявити їхні моральні реакції та навички [33].

Ці методи можуть використовуватися окремо або в поєднанні, щоб отримати більш повну картину сформованості моральних якостей у молодших школярів. Важливо проводити діагностику з урахуванням віку та індивідуальних особливостей кожної дитини.

Для виявлення початкового рівня сформованості основних моральних якостей було продіагностовано дві групи дітей: перша – клас дітей з бази практики – Херсонський навчально-виховний комплекс "дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа з поглибленим вивченням англійської мови- I ступеня гімназія» №56 Херсонської міської ради, друга – клас дітей приватної школи Kaizen м. Івано-Франківськ.

Нами була обрана анкетування за П. Третьяковим (додаток А), мета якого полягала виявити наявний рівень вихованості учнів.

Для того аби виявити дійсний рівень розвитку моральних якостей досліджуваних на початку, пропедевтична робота перед початком анкетування не проводилася.

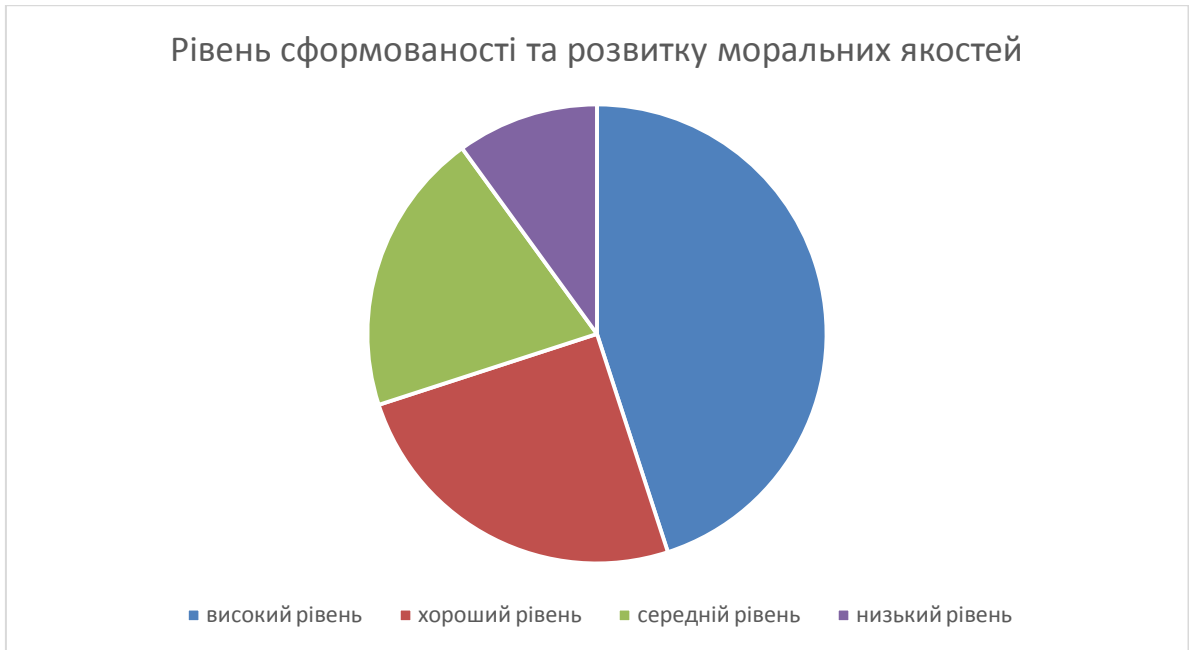

Рисунок 2.1 Дослідження групи дітей приватної школи м. Івано-Франківськ

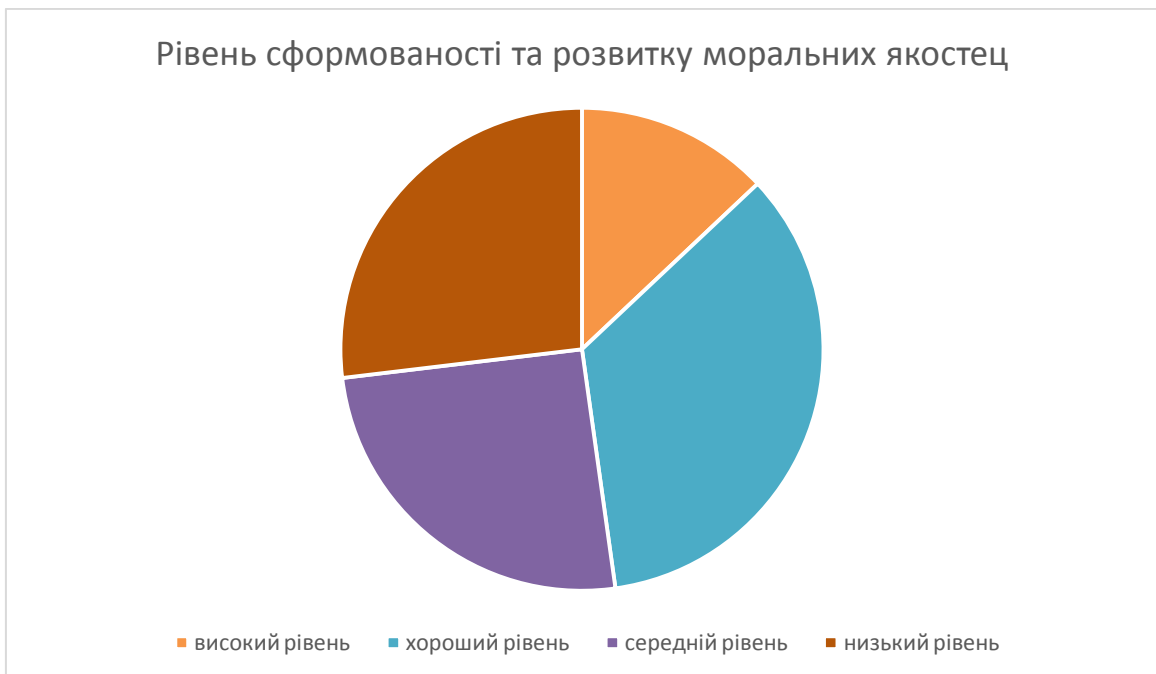

Рисунок 2.2 Дослідження групи дітей державної школи м. Херсон

Порівнюючи дві діаграми з результатами анкетування ми простежили незначні відхилення у показниках, що може бути спричиненим форматом

навчання, адже приватна школа здійснює освітній процес в офлайн режимі, а державна – в онлайн. Це пояснюється тим, що саме щоденна взаємодія з дітьми різного віку, з дорослими надають можливість дитині проживати неповторний досвід, на основі якого будувати власні моральні цінності та переконання.

Проте, хочемо зазначити, що у більшості дітей спостерігається високий рівень моральних якостей, що є доброю вісткою для суспільства і майбутнього. Це свідчить про той факт, що більшість дітей виростає у сім'ях та середовищах, де їм надається відповідне моральне виховання, підкреслюються цінності гуманізму, співчуття і поваги до прав людини. Дитяча мораль може бути формована на основі позитивних прикладів батьків, вчителів, та інших авторитетів, а також через навчання і виховання в дружньому та толерантному оточенні.

Цей високий рівень моральних якостей в дітей створює основу для майбутнього суспільства, яке більш толерантне, співчутливе і гуманне. Він також сприяє мирному врегулюванню конфліктів та зменшенню насильства в суспільстві. Однак важливо пам'ятати, що моральне виховання є процесом, який триває протягом усього життя, і суспільство має продовжувати підтримувати та розвивати ці моральні цінності в дітях, щоб забезпечити їхнє стає зростання і розвиток як відповідальних громадян і глобальних громадян світу.

Після отриманих результатів ми вирішили проспостерігати формування моральних якостей молодших школярів на двох етапах освітнього процесу: в урочний час та в позаурочний час.

Таблиця 2.1. Порівняльна характеристика формування моральних якостей учнів в урочний та позаурочний час

Моральні якості	В урочний час	В позаурочний час
Відповідальність	Приклад вчителя; Бесіди про важливість	Участь у спортивних командах;

	моральних якостей;	
Чесність	Гра в ролях; Використання літератури;	Позашкільні заняття та хобі;
Повага	Виховання через зміст завдань з різних предметів;	Родинне виховання;
Сміливість		Дружба та соціальні стосунки
Гуманність		Відвідування громадських заходів і волонтерська діяльність Медіа та інтернет

Ми дійшли до висновків, що формування та розвиток цих моральних якостей можливо здійснювати за допомогою різноманітних форм та методів.

Наприклад, для утворення чесності дуже дієвим буде приклад самого вчителя. Вчителі повинні бути прикладом чесної поведінки для своїх учнів. Вони повинні дотримуватися високих моральних стандартів і демонструвати чесність у всіх аспектах свого життя. Необхідно ід час уроків можна регулярно обговорювати важливість чесності та наслідки нечесної поведінки. Учням слід пояснювати, як чесність сприяє довірі та гармонії у взаємовідносинах. За концепцією НУШ в освітньому процесі має бути постійний зв'язок з життям. Вчителі можуть наводити приклади з реального життя, де чесність грає важливу роль. Дискусії навколо цих прикладів допоможуть учням краще зрозуміти сутність чесності. Ефективно буде використовувати критичне мислення. Учні можуть вивчати різні ситуації та аналізувати їх з етичної точки зору. Це допоможе розвивати навички вибору морально правильних рішень.

Також може бути задіяним: Гра в ролях може допомогти учням відчувати наслідки нечесної поведінки і зрозуміти, як важливо дотримуватися чесних принципів. Заохочення дітей за їхні чесні дії може стати стимулом для більш

чесної поведінки. Наприклад, вчителі можуть використовувати систему нагород, де учні отримують похвалу або визнання за чесність. Гри та активні діяльності на уроках можуть включати правила, які вимагають чесності та дотримання угод. Це може допомогти учням розуміти важливість чесності в будь-якій грі або спільній діяльності. Важливо також включити батьків у процес формування чесності у дітей. Родичі можуть підтримувати цінності чесності вдома та спільно з учителями працювати над розвитком цих навичок.

Формування чесності у дітей відбувається не лише під час уроків, а також поза ними, у різних сферах їхнього життя. Участь у спортивних командах або колективних діях може сприяти формуванню чесності. Діти навчаються дотримувати правил гри та бути чесними в спортивних змаганнях. Позашкільні заняття та хобі можуть надавати дітям можливість розвивати свої моральні якості. Наприклад, в мистецтві або музиці діти навчаються виражати себе чесно через свої творчість.

Також цьому сприятимуть подорожі та спільні відкриття можуть надати дітям можливість розвивати чесність шляхом обговорення нових культур та моральних питань, які можуть виникнути під час подорожей. Через літературні твори та фільми діти можуть вивчати моральні цінності та відповідальність. Батьки можуть обговорювати ці аспекти із дітьми після перегляду або читання.

Всі ці моральні якості пов'язуються між собою і витікають одна з одної, тому їх формування кожної з них відбувається цілісно в єдиній системі, що показано на прикладі чесності. Важливо, щоб формування моральних якостей відбувалося систематично та враховувало різні аспекти життя дитини. Батьки, вчителі та інші дорослі можуть спільно сприяти розвитку цінностей та навичок, які підтримують цінності у дітей [17].

2.2 Методика формування моральних якостей учнів початкових класів засобами етикету

Формування моральних якостей у дітей вимагає систематичної та цілеспрямованої роботи, що базується на певних методиках та підходах.

«Методика - сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи» [29].

Методи морального виховання представляють собою інструменти, які вчителі та вихователі використовують для організації процесу морального розвитку та формування особистості. Вони включають в себе завдання орієнтування та управління цим процесом. Шляхом використання методів морального виховання здійснюється систематичний вплив на учнів, спрямовується їхні життєві шляхи, і збагачується їхнє моральне досвід.

Організація та методи морального виховання змінюються відповідно до індивідуальних особливостей дітей. Виховна робота не обмежується лише роботою з усім класом, але також включає індивідуальний підхід. Головною метою роботи з колективом є формування особистості кожної дитини. Уся система виховання підпорядкована цій меті. Створення колективу не є самоціллю, а лише найбільш ефективним та результативним способом формування особистості.

За методикою І. Мар'єнко методи виховання поділяються на кілька груп, зокрема на методи привчання і вправ, стимулювання, гальмування, самовиховання, керівництва, пояснювально-репродуктивні та проблемно-ситуативні. У процесі морального виховання широко використовуються методи вправ та переконань. Вправа сприяє формуванню та закріпленню необхідних навичок і звичок, в той час як переконання спрямовані на роз'яснення моральних принципів та вироблення етичних ідеалів. Для активізації морального розвитку особистості та перевірки її зрілості, а також для встановлення єдності переконань і поведінки, застосовується метод проблемно-ситуативний. Цей метод спонукає особистість систематизувати раніше засвоєні моральні знання й застосовувати їх у практичних ситуаціях.

Такий підхід сприяє інтенсифікації процесу мислення, викликає переживання та мобілізує волю .

Самостійне вирішення моральних проблем у різних життєвих ситуаціях сприяє встановленню зв'язку між діями та характером особистості, спостереженню за її розвитком, визначенню перспектив у становленні особистості, формуванню позитивних мотивів, узагальненню моральних знань та вмінь. Цей підхід включає такі методи: постановку моральних завдань, створення конфліктів і ситуацій, надання завдань на самостійне продовження і завершення моральної задачі з розв'язанням початку.

Формування моральних якостей молодших школярів ефективно можна реалізувати через засоби етикету. Вони включають в себе різні правила та прийоми, які регулюють ввічливу та прийнятну поведінку в соціальних ситуаціях. Ось деякі з найбільш загальноживаних засобів етикету:

1. Привітання: Відомі та прийняті способи вітати людей при зустрічі, наприклад, "Доброго дня" або "Привіт.";
2. Вибачення та подяки: Здійснюється шляхом вживання фраз, таких як "Вибачте" або "Дякую.";
3. Правила столової етикету: Включають в себе правила прийому їжі, використання приборів та ведення себе за столом;
4. Правила ввічливого спілкування: Важливі для взаємодії з іншими людьми, включаючи відповідність, повагу та уважність;
5. Відповідна вдячність: Подарунки, листи подяки та інші способи вираження вдячності за уважність і доброзичливість;
6. Дотримання особистого простору: Засоби для збереження відстані та поваги до особистого простору інших людей;
7. Вдячність за запрошення: Культурний спосіб вираження вдячності за запрошення на події чи захід;
8. Правила вдячності: Включають в себе правила подяки за гостинність та допомогу;

9. Звичайі в одязі: Правила щодо вибору відповідного одягу для різних суспільних подій;

10. Правила електронної пошти та телефонного спілкування: Засоби для ввічливого та адекватного спілкування через електронну пошту і телефон;

11. Правила спілкування в соціальних мережах: Засоби для етикету в онлайн-спільнотах та соціальних мережах;

12. Правила спілкування в різних культурних середовищах: Засоби для взаємодії з представниками інших культур та врахування їхніх норм та цінностей;

Ці засоби етикету допомагають забезпечити гармонійне та ввічливе спілкування в різних ситуаціях та культурних контекстах.

Засоби етикету мають свою вагому цінність в структурі морального виховання. Засоби етикету навчають людей проявляти уважність, повагу та відповідність у спілкуванні з іншими. Вони допомагають забезпечити комфорт та відчуття безпеки в соціальних ситуаціях, оскільки визначають правила та норми поведінки. Засоби етикету сприяють створенню позитивних взаємин між людьми, допомагаючи уникнути конфліктів та непорозумінь. Вони сприяють встановленню довіри в міжособистісних відносинах, оскільки ввічливість та відповідність часто розглядаються як прояви чесності та надійності, допомагають створити позитивне враження про особу, її освіченість та загальний статус. Також сприяють адаптації до різних суспільних ситуацій та культурних середовищ, що полегшує взаємодію в різних соціальних групах та країнах. Засоби етикету сприяють відтворенню та підтримці загальних цінностей та норм спільноти. Вони надають відповіді на етичні питання та допомагають визначити відповідальну поведінку. Усі ці функції засобів етикету сприяють покращенню якісного спілкування, розвитку соціальних навичок та побудові гармонійних відносин в суспільстві.

Існують декілька видів етикету. Вони всі взаємопов'язані та лежать в структурі морального виховання молодших школярів.

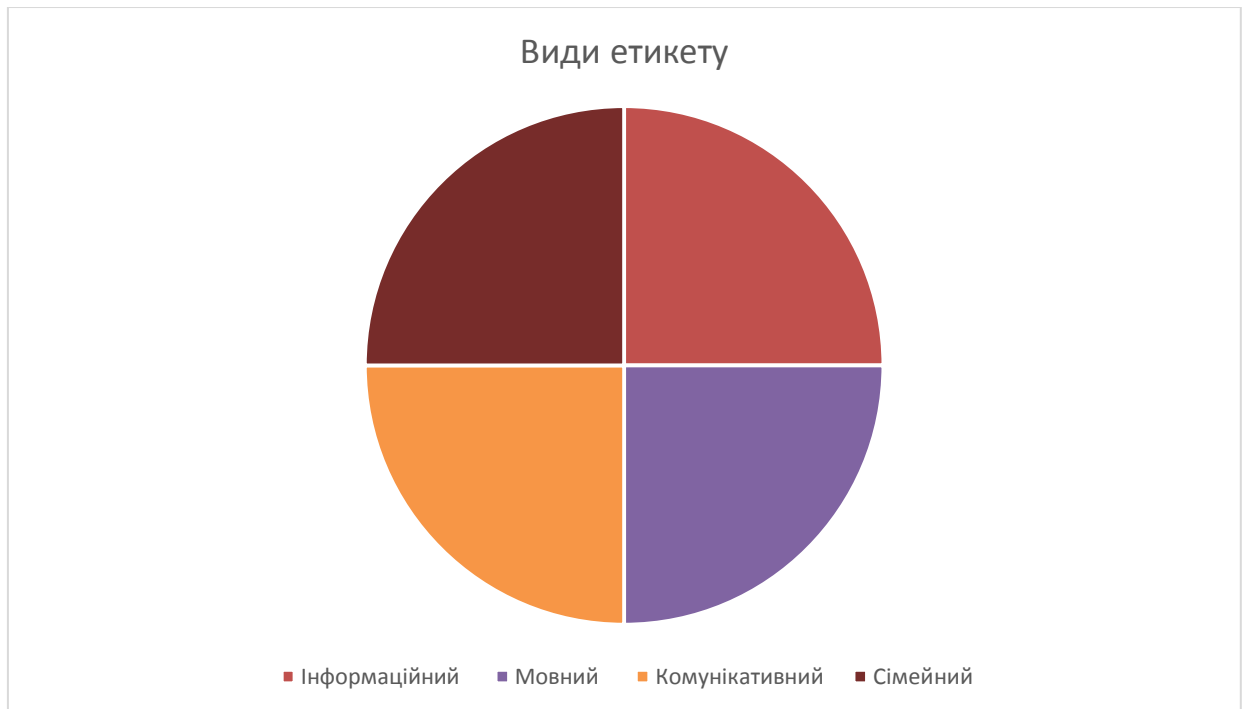

Рисунок 2.4 Види етикету

Види етикету можуть бути пов'язані з початковою школою в різних аспектах, оскільки навчання у школі є важливою частиною соціалізації дітей.

Ці види етикету допомагають дітям розвивати навички соціальної поведінки та взаємодії в навчальному середовищі, що важливо для їхнього соціального розвитку та успішного навчання в початковій школі.

Під час роботи над мовленнєвим етикетом необхідно надати можливість учням зрозуміти, що кінцева мета цього процесу- покращення та спрощення комунікації між членами суспільства.

Усі правила мовленнєвого етикету необхідні для того, аби кожна дитина почувалася вільно та захищено у спілкуванні з іншими.

Формування мовленнєвого етикету в учнів початкових класів є важливою частиною їх соціального розвитку та навчання. Мовленнєвий етикет включає в себе правила ввічливого та адекватного спілкування, які діти повинні вивчати та впроваджувати у своєму повсякденному житті.

До основних аспектів мовленнєвого етикету належить ввічливість та основні правила спілкування. Діти повинні навчати вітати, вживати слова "будь ласка" і "дякую", дотримуватися правил турботи про інших. Вони також мають вчитися відповідати на запитання та задавати запитання ввічливим способом. Діти повинні навчатися слухати співрозмовника, чекати своєї черги для висловлення, уникати переривань та виявляти повагу до думки інших. Важливо навчати дітей чистій та виразній вимові слів, а також правильному вибору гучності мовлення в залежності від ситуації.

Також з урахуванням росту використання інтернету, важливо вчити дітей етикету в онлайн-спілкуванні, включаючи ввічливість у текстових повідомленнях та електронній пошті. Діти мають навчатися спілкуватися без образ та насмішок, уникати критики або висловлення негативних суджень. Важливо вчити дітей, як виправляти свої мовленнєві помилки ввічливо і без неприємностей. Діти повинні розуміти важливість мовленнєвого етикету та правильного вживання мови в розмовах, листах та інших формах спілкування.

Формування мовленнєвого етикету в початкових класах сприяє створенню сприятливого середовища для навчання, покращенню взаємин між учнями та вчителями, а також розвитку важливих соціальних навичок. Діти, які володіють мовленнєвим етикетом, мають більше можливостей для успішного спілкування та взаємодії з іншими людьми.

Аспект формування мовленнєвого етикету реалізувався в практичній діяльності в межах роботи з дітьми різної вікової категорії приватної школи. Наведені нижче приклади завдань, що впроваджувались в приватній школі м. Івано-Франківськ Kaizen дають змогу творчо розвинути мовленнєві та комунікативні здібності молодших школярів, дозволяють розширити словниковий запас учнів та покращити знання з мовленнєвого та комунікативного етикету.

Прикладом такої вправи є завдання створити власну історію та показати міні-театр (рисунок 2.5). А також завдання, суть якого – створити

власну карту за допомогою макаронів, а потім оформити та презентувати: карта якої країни, які є міста, особливості і т.д (рисунок 2.6).

Рисунок 2.5 Завдання зі змістової лінії «Театралізуємо» для дітей 1 класу

Рисунок 2.6 Завдання зі змістової лінії «Театралізуємо» для дітей 3 класу

Формування інформаційного етикету в учнів початкових класів важливе для їхнього розвитку та соціалізації в сучасному інформаційному світі. Інформаційний етикет охоплює правила та навички етичного та відповідального використання інформації, особливо в інтернеті.

Діти повинні вчитися розрізняти надійні джерела інформації від ненадійних, відчувати різницю між веб-сайтами, які надають факти, та тими, які розповсюджують місцеві чутки або недостовірну інформацію. Також

зрозуміти як захищати свої особисті дані в інтернеті та як уникати викладення особистої інформації на публічних форумах або в соціальних мережах. Діти мають навчатися ввічливому спілкуванню в інтернеті, уникаючи грубощів, образ та некультурних висловлювань в онлайн-спільнотах. Важливо навчати учнів критично оцінювати інформацію, яку вони знаходять в мережі, та розрізняти об'єктивні дані від суб'єктивних думок та припущень.

Школярі повинні розуміти, що їхні дії в інтернеті мають наслідки і вони несуть відповідальність за свої вчинки. Діти мають навчатися правилам використання та цитування інформації з інших джерел, а також уникати плагіату. Учні повинні знати щодо можливих онлайн-загроз, таких як шахраї, які намагаються здійснити обман чи шкідливі програми, та навчатися, як уникнути цих ризиків. Вихованці мають розуміти, що їхні дії в інтернеті впливають на інших, і повинні створювати позитивну та сприяючу атмосферу в онлайн-спільнотах.

Формування сімейного етикету у молодших школярів є важливим завданням, оскільки сім'я є основним оточенням для них і місцем, де вони навчаються основним правилам ввічливості, поваги до інших та взаємодії з членами сім'ї [10].

Спочатку діти повинні навчати ввічливості та повазі до батьків, старших родичів і братів/сестер. Вони мають вживати слова "будь ласка" та "дякую" в повсякденному спілкуванні та проявляти повагу до думок та почуттів інших членів сім'ї. Діти повинні навчати взаємодопомозі та виконанню домашніх обов'язків. Вони мають розуміти, що кожен член сім'ї має свою роль у підтримці та функціонуванні сімейного господарства.

У сім'ї діти можуть вчитися правилам столового етикету, включаючи спосіб тримання приборів, жестикуляцію та правила розмови під час їжі. Родинні заходи, такі як обіди, вечері, прогулянки, відвідування родичів чи святкування важливих подій, сприяють формуванню сімейного етикету та сприяють підтримці сімейних зв'язків. Діти мають навчатися правилам

спільного проведення часу з батьками, включаючи взаємодію, спільні ігри та розважальні діяльності.

Необхідно навчати, як вирішувати конфлікти в сім'ї конструктивним шляхом, використовуючи мовлення та відкриту комунікацію. Важливо створювати позитивне середовище для розвитку сімейного етикету, заохочуючи дітей і виявляючи зацікавленість у їхньому успіху та внеску в сімейне життя.

Формування сімейного етикету сприяє створенню гармонійних та підтримуючих відносин в сім'ї, а також надає дітям основу для успішного соціального розвитку та спілкування в майбутньому.

Аспекти формування сімейного етикету реалізуються на практичній діяльності в приватній школі. Спільні заходи з батьками (реалізація арки «Ярмарок», «Ресторан») дають змогу сформувати стійкі, здорові та близькі відносини між усіма учасниками освітнього процесу.

Рисунок 2.7 Реалізація арки «Ярмарок»

Для забезпечення формування всіх видів етикету в учнів початкових класів застосовують ряд методів в педагогічній практиці.

1. Приклад для наслідування: Вчителі та батьки можуть бути прикладом ввічливого та етичного поводження. Діти часто наслідують те, що бачать в дорослих, тому важливо дотримуватися правил етикету в їхній присутності;

2. Рольові ігри: Рольові ігри дозволяють дітям відтворювати різні ситуації та виконувати в них правила ввічливого спілкування. Вони можуть відчутти на практиці, як вести себе в різних ситуаціях;

3. Пояснення та обговорення: Пояснення правил етикету та їхніх обґрунтувань може допомогти дітям зрозуміти, чому вони важливі. Важливо обговорювати конкретні приклади та ситуації, в яких ці правила можуть бути застосовані;

4. Практичні завдання: Завдання, які вимагають використання етикету, можуть бути включені до навчальної програми. Наприклад, діти можуть вести благодійні акції, вітати гостей на святах або грати в рольові ігри, де потрібно дотримуватися правил етикету;

5. Відзначення досягнень: Підкреслення та нагородження дітей за їхні досягнення в етикеті може надихати їх на подальше дотримання правил;

6. Моделювання ситуацій: Учителі можуть моделювати різні ситуації і ролі для дітей, де вони повинні використовувати правила етикету. Діти можуть бачити, як правильно реагувати в різних обставинах;

7. Постійне нагадування: Важливо систематично нагадувати дітям про правила етикету та відповідність їхніх дій цим правилам. Часті нагадування сприяють усвідомленню та закріпленню правильної поведінки;

8. Сімейні обговорення: Родинні обговорення про етикет та правила спілкування можуть покращити розуміння та підтримку вдома. Важливо включати батьків у процес формування етикету;

Застосування цих методів допоможе молодшим школярам вчитися правилам етикету, розвивати соціальні навички.

Оскільки питання формування етики в учнів початкової школи є важливим елементом освітнього процесу, то в ході аналізу та порівняння науково-педагогічної літератури нами був сформований перелік методичних рекомендацій:

1. Будьте прикладом: Ваша власна моральність і поведінка слугують найкращим прикладом для дітей. Пам'ятайте, що вони спостерігають за вами, тому намагайтесь дотримуватися моральних стандартів, які ви бажаєте вбачати у них;
2. Відкрите спілкування: Розмовляйте з дітьми про моральні цінності, етику і правила поведінки. Пояснюйте, чому деякі дії є правильними, а інші - ні. Слухайте їхні питання та обговорюйте складні моральні ситуації;
3. Читайте історії: Користуйтесь книгами та казками, де герої зіткнулися з моральними виборами. Це може стати прекрасною основою для обговорення моральних аспектів у різних життєвих ситуаціях;
4. Використовуйте рольові ігри: Сценарії, в яких діти можуть відтворити моральні вибори і вирішувати, як б вони вчинили у конкретних ситуаціях, допомагають їм розвивати моральну свідомість;
5. Сприяйте розвитку співчуття: Заохочуйте дітей виразити співчуття і розуміння до інших людей, навіть якщо це вимагає жертви з їхнього боку. Розглядайте ситуації з позиції інших людей;
6. Вчіть відповідальності: Навчайте дітей бути відповідальними за свої вчинки і приймати відповідальність за їхні наслідки;
7. Практикуйте толерантність: Розвивайте розуміння різних культур, переконань і ідей, а також важливість поваги до різних точок зору;

8. Вдосконалюйте комунікаційні навички: Важливо вчити дітей виражати свої думки і переконання адекватно і конструктивно;

9. Заохочуйте добрі дії: Підкреслюйте важливість добродісної поведінки, використовуючи похвалу;

10. Пам'ятайте про індивідуальність: Кожна дитина розвивається індивідуально, тому враховуйте її потреби та особливості в процесі формування моральних якостей;

Важливо розуміти, що формування моральних якостей - це постійний процес, який потребує часу, терпіння і постійної уваги. Спільні зусилля батьків, вчителів і інших дорослих допоможуть створити морально свідомих та відповідальних громадян.

2.3 Педагогічні умови формування моральних якостей дитини засобами етикету

Педагогічні умови представляють собою обставини, при яких різні складові навчального процесу (навчальний матеріал, методи викладання та активна участь студентів) поєднуються оптимальним чином і сприяють плідній взаємодії між викладачем і студентами. Ця взаємодія сприяє ефективному викладанню, керівництву навчальним процесом і досягненню успіхів студентами у навчанні.

Більшість науковців розглядають педагогічні умови як фактори, що впливають на процес досягнення мети. Вони розподіляють ці фактори на дві категорії: зовнішні (які включають позитивні взаємини між викладачем та студентом, об'єктивність оцінки навчального процесу, умови навчання, приміщення, клімат тощо) та внутрішні (які охоплюють індивідуальні характеристики студентів, такі як стан здоров'я, особисті якості, досвід, вміння, навички, мотивація тощо) [26].

Педагогічні умови мають відповідати конкретним вимогам, таким як:

1. Системність: вони повинні бути організовані системно.
2. Структурованість: мають мати визначену структуру та забезпечувати логічні зв'язки між її складовими частинами.
3. Врахування індивідуальних та вікових особливостей школярів.

Так, Г. Голубова вказує, що «педагогічні умови - це особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості. Це такі особливості організації навчально-виховного процесу, які забезпечують цілісність навчання та виховання майбутніх учителів, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості студентів та створюють сприятливі можливості для виявлення та розвитку їх педагогічної обдарованості» [3].

Педагогічні умови є важливими для формування моральних якостей учнів з кількох причин:

1. Створення сприятливого середовища: Педагогічні умови допомагають створити навчальне середовище, в якому моральні цінності і правила відіграють важливу роль. Це сприяє покращенню морального контексту та розвитку їхніх моральних переконань.
2. Виховання свідомості: Педагогічні умови допомагають учням розуміти моральні принципи та значення добра і зла. Вони сприяють відкритій дискусії та обговоренню моральних питань, що сприяє формуванню моральної свідомості.
3. Забезпечення відповідних навчальних матеріалів: Педагогічні умови включають в себе вибір навчальних матеріалів, які сприяють формуванню моральних якостей. Вони допомагають вчителям відібрати відповідні приклади та історії для ілюстрації моральних цінностей.
4. Розвиток емоційного і соціального інтелекту: Педагогічні умови сприяють розвитку учнівських емоційних та соціальних навичок, які є важливими для морального виховання. Вони

допомагають учням розуміти і керувати своїми емоціями та відносинами з іншими.

5. Формування практичних навичок: Педагогічні умови можуть включати практичні завдання та вправи, що допомагають учням вправлятися в моральних ситуаціях і приймати відповідальні рішення.

6. Сприяння внутрішній мотивації: Відповідні педагогічні умови допомагають розвивати внутрішню мотивацію учнів щодо дотримання моральних стандартів. Вони роблять моральне формування більш особистим та важливим для учнів.

Загалом, педагогічні умови відіграють ключову роль у формуванні моральних якостей учнів, допомагаючи створити навчальне середовище, де моральні цінності стають важливою складовою процесу навчання і виховання.

Проаналізувавши ряд науково-педагогічної літератури нами було сформовано педагогічні умови для формування моральних якостей особистості засобами етикету:

1. Спеціально розроблені бесіди з морального виховання учнів.

Такі бесіди використовуються для того, щоб дитина вчилася об'єктивно оцінювати свою поведінку та відповідні наслідки. Вони допомагають усвідомити моральні цінності, такі як чесність, доброта, ввічливість. Дозволяють розвивати соціальні навички: спілкування, емпатія, вміння вирішувати конфлікти.

Такі бесіди можуть служити засобом для попередження негативної поведінки серед учнів та надають змогу учням збагачувати свій моральний досвід.

У практичній діяльності нами було реалізовано морально-етичну бесіду на тему «Добро в наших серцях» для учнів 3 класу (*Додаток Б*)

Мета заходу: формувати уявлення дітей про моральні якості людини, закликати їх до повсякденного прояву добра та толерантності.

2. Добірка ігрових матеріалів

Варто пам'ятати, що провідна діяльність молодших школярів – ігрова. Саме через діти краще засвоюють будь-який матеріал. Навіть не розуміючи, що відбувається процес навчання або виховання, дитина засвоює необхідні знання та навички.

У практичній діяльності можна використовувати низку підібраних нами дидактичних ігор для формування моральних якостей молодших школярів (Додаток В).

Також ефективними будують різноманітні добрі вправи, виконані разом з дітьми, з метою формування дбайливого ставлення до всього живого. Наприклад вироблення власного печива для пташок (рисунок 2.8).

Рисунок 2.8 Печиво для пташок

3. Збірка оповідань, казок для молодших школярів в позакласному читанні

Читання дозволяє дітям відчувати та розуміти емоції та думки інших персонажів у книжках. Вони співчують з героями, переживають разом з ними їхні радості та турботи. Це розвиває емпатію та здатність співчувати до інших, що є важливою моральною якістю. Багато книг включають в собі моральні повчання та життєві важливість. Діти можуть вчитися з досвіду персонажів, які роблять правильні та неправильні рішення. Це допомагає дітям розуміти моральні цінності та наслідки їхніх дій.

Прикладом такої літератури можуть бути оповідання В. Сухомлинського «Квітка», М. Чорна книга «Добро роби тихо. Наукові казки», А. Шютце «Герої дикого лісу. Порятунки від смутку», Ю. Винничук «Казки зі Львова».

4. Добірки загадок, прислів'їв та приказок

Прислів'я та приказки часто містять давню мудрість та життєвий досвід попередніх поколінь. Вони передають цінні уроки та правила поведінки, що набули силу завдяки часу та практиці. Прислів'я та приказки заохочують дітей розмірковувати над їхнім значенням та застосуванням у різних життєвих ситуаціях. Вони спонукають до аналізу і власних висновків (додаток Г).

5. Використання карток-інструктажів

Для наочності і постійного вдосконалення дітьми отриманої інформації вчитель виготовляє картки-інструктажі правила поведінки або використовує готові матеріали колег.

Рисунок 2.9 Правила поведінки

Таким чином, визначені нами педагогічні умови формування моральних якостей молодших школярів засобами етикету сприяють ефективному залученню учнів початкової школи до моральної поведінки відповідно до норм і правил шкільного життя та усвідомлення себе в суспільстві.

ВИСНОВКИ

Моральне виховання має надзвичайно важливе значення у вихованні дітей та формуванні їхньої особистості. У воєнний час тема морального виховання набуває вагомого значення. Моральне виховання допомагає дітям зберігати свою гідність та цінність у воєнних умовах. Вони вчаться поважати себе та інших, навіть у найважчих обставинах. Діти навчаються відчувати співчуття та розуміти емоції інших, особливо тих, хто страждає внаслідок війни. Вони розвивають емпатію та бажання допомогти іншим.

У ході магістерського дослідження ми дійшли наступних висновків.

1. Нами було з'ясовано, що питання формування моральних якостей особистості дитини піднімалося на всіх рівнях становлення освіти України. Ми визначили, що основними якостями, які потребують формування є наступні: відповідальність, чесність, повага, сміливість, гуманність.

2. Проаналізували рівень моральної вихованості учнів початкової школи в освітньому процесі. Хочемо зазначити, що у більшості дітей спостерігається високий рівень моральних якостей, що є доброю вісткою для суспільства і майбутнього. Це свідчить про той факт, що більшість дітей виростає у сім'ях та середовищах, де їм надається відповідне моральне виховання, підкреслюються цінності гуманізму, співчуття і поваги до прав людини.

3. Вивчили етикет як дієвий засіб формування моральних норм і принципів молодших школярів. Дійшли до висновків, що він визначає правила соціальної поведінки, які базуються на моральних нормах та цінностях, тому може слугувати ефективним засобом морального виховання: обговорення моральних питань, власний приклад, література та історії, рольові ігри, заохочення позитивних дій, інтернет та медіа, інтерактивні програми та навчальні ігри, сімейні цінності.

4. Теоретично обґрунтували та перевірили на практиці педагогічні умови формування моральних якостей особистості молодших школярів засобами етикету:

- використання карток-інструктажів;
- добірка ігрових матеріалів;
- збірка оповідань, казок для молодших школярів в позакласному читанні;
- добірки загадок, прислів'їв та приказок;
- використання карток-інструктажів

5. У результаті дослідження науково-педагогічної літератури, аналізу та порівнянь даних нами був розроблений перелік методичних рекомендацій щодо формування моральних якостей засобами етикету:

- ✓ Будьте прикладом: Ваша власна моральність і поведінка слугують найкращим прикладом для дітей. Пам'ятайте, що вони спостерігають за вами, тому намагайтесь дотримуватися моральних стандартів, які ви бажаєте вбачати у них.
- ✓ Відкрите спілкування: Розмовляйте з дітьми про моральні цінності, етику і правила поведінки. Пояснюйте, чому деякі дії є правильними, а інші - ні. Слухайте їхні питання та обговорюйте складні моральні ситуації.
- ✓ Читайте історії: Користуйтеся книгами та казками, де герої зіткнулися з моральними виборами. Це може стати прекрасною основою для обговорення моральних аспектів у різних життєвих ситуаціях.
- ✓ Використовуйте рольові ігри: Сценарії, в яких діти можуть відтворити моральні вибори і вирішувати, як б вони вчинили у конкретних ситуаціях, допомагають їм розвивати моральну свідомість.
- ✓ Сприяйте розвитку співчуття: Заохочуйте дітей виразити співчуття і розуміння до інших людей, навіть якщо це вимагає жертви з їхнього боку. Розглядайте ситуації з позиції інших людей.

- ✓ Вчіть відповідальності: Навчайте дітей бути відповідальними за свої вчинки і приймати відповідальність за їхні наслідки.
- ✓ Практикуйте толерантність: Розвивайте розуміння різних культур, переконань і ідей, а також важливість поваги до різних точок зору.
- ✓ Вдосконалюйте комунікаційні навички: Важливо вчити дітей виражати свої думки і переконання адекватно і конструктивно.
- ✓ Заохочуйте добрі дії: Підкреслюйте важливість добродесної поведінки, використовуючи похвалу.
- ✓ Пам'ятайте про індивідуальність: Кожна дитина розвивається індивідуально, тому враховуйте її потреби та особливості в процесі формування моральних якостей.

Важливо розуміти, що формування моральних якостей - це постійний процес, який потребує часу, терпіння і постійної уваги. Спільні зусилля батьків, вчителів і інших дорослих допоможуть створити морально свідомих та відповідальних громадян.

Отже, можемо зробити висновок, що тема морального виховання учнів початкової школи засобами етикету не втрачає своєї актуальності та потребує подальшого вивчення у зв'язку з постійним розвитком соціуму та відносинами між усіма членами суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашеров А. Т., Логвіненко В. Г. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів / Українська інженерно-педагогічна академія. — Х. : УПА, 2005. — 164с.
2. Вержиховська О. М. Дослідження моральних якостей учнів молодших класів допоміжної школи Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць Інституту проблем виховання АПН України. К.: Педагогічна думка, 1999. Кн.2.С. 133–139.
3. Вержиховська О. М. Формування позитивного ставлення до моральної діяльності у розумово відсталих молодших школярів. Гуманізація навчально-виховного процесу. Слов'янськ: СДП, 2001. Вип.11. С. 315–323.
4. «Базові категорії аналізу етичних проблем» [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://megalib.com.ua/content/10219_Etika_ta_etiket.html
5. Білоусов, В. М. "Психологія морального виховання дітей." Київ: Видавництво "Видавець", 2016.
6. Гавриш, Н. П. "Етика і естетика в системі морального виховання." Львів: Видавництво "Університетська книга", 2017.
7. Голубова Г.В. Педагогічні умови розвитку обдарованості студентів [Електронний ресурс] / Голубова Ганна Василівна. — Режим доступу:
http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogica/2_105345.doc.htm
8. Денисенко В.В Шляхи використання сучасних технологій формування творчої особистості у педагогічному процесі початкової школи // Педагогічні науки, 2014. С. 188-193
9. "Етнічна педагогіка в навчально-виховному процесі як проблема вищої педагогічної освіти." Вища і середня педагогіка. 1993. Вип. 16. С. 48-50.

- 10.Євтух М.Б., Тхоржевська Т.Д. Українська етнопедагогіка в навчально-виховному процесі як проблема вищої педагогічної освіти //Вища і сер.пед.освіта.-1993.- Вип.16.-С.48-50.
- 11.Жмурко О. О «Формування моральної культури учнів. В. О. Сухомлинський про моральне виховання» [Електронний ресурс] / Жмурко Олександр Олександрович — Режим доступу: <https://vseosvita.ua/user/id215065/blog/formuvannia-moralnoi-kultury-uchniv-vo-sukhomlynskyi-pro-moralne-vykhovannia-85197.html>
- 12.Зязюн І.А. "Педагогічна майстерність як мистецька дія: Посібник для вчителів." Рідна школа. 1995. №7–8. С. 31–50.
- 13.Ільїн, Е. П. "Виховання моральних якостей особистості." Одеса: Видавництво "Педагогічна думка", 2018.
- 14.Карпенко, В. М. "Методика морального виховання в школі." Київ: Видавництво "Шкільний світ", 2019.
- 15.Кличко, І. М. "Моральне виховання дітей та молоді в сім'ї." Київ: Видавництво "Освіта", 2018.
- 16.Кольцова О.С. «Моральне виховання в історії педагогічної науки». Херсонський державний університет
- 17.. Косенко Ю. М. Дидактична гра як метод самостійної роботи розумово відсталих учнів на уроках історії школі. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2013. № 24. С. 141–145.
- 18.Косенко Ю. М. Сутність дидактичної гри як методу навчання. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка. Суми: Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. №8. С. 184–191
- 19.Комарова, І. В. "Моральне виховання особистості в сучасному світі." Донецьк: Видавництво "Університетська книга", 2020.

20. Кульбаба, Т. М. "Педагогіка виховання моральної культури особистості." Львів: Видавництво "Світ", 2017.
21. Малахов В.А. Етика: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1996. – 304 с
22. "Методичний посібник «Розвиток емоційного інтелекту як передумова розвитку інноваційної особистості»." Рівне: Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. Степана Дем'янчука, 2021. С. 28.
23. Мешко О., Мешко Г., Янкович О. Короткий виклад курсу "Історія української школи і педагогіки". Навчальний посібник. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – С. 45-47.
24. Моральні цінності підростаючого покоління. – Зб. : Цінності освіти і виховання. -К., 2015.
25. Омеляненко В. Л., Мельничук С. Г., Омеляненко С. В. "Педагогіка: Навч. посіб. для студ. пед. навч. закл." Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2001. С. 138.
26. "Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання." Київ: ІСДО, 1993. С. 336.
27. Павленко, Т. О. "Сучасні підходи до морального виховання підлітків." Харків: Видавництво "Наукова думка", 2015.
28. Паламар С.П., Булана Л.В. «Формування моральних цінностей в молодших школярів». Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка
29. Словник української мови [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/metodyka>
30. Соколова, Г. В. "Соціально-психологічні аспекти морального виховання учнів." Дніпро: Видавництво "Освіта і наука", 2021.
31. "Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку." Рівне: Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. Степана Дем'янчука, 2021. С. 34.

- 32."Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку."
Рівне: Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад.
Степана Дем'янчука, 2021. С. 56.
- 33."Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку."
Рівне: Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад.
Степана Дем'янчука, 2021. С. 31.
- 34.Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку :
навчально-методичний посібник дл студентів педагогічного
факультету спеціальності 012 «Дошкільна освіта» / укл. Л. Б.
Мельничук, М.А. Шкабаріна. Рівне : Міжнародний
економікогуманітарний університет ім. акад. Степана Дем'янчука,
2021. 32 с. – С. 34
- 35.Ушинський К. Д. "Рідне слово. Книга для тих, хто навчає." 1955. №. 6.
С. 391-396
36. Федорова М. А. Культура поведінки дітей 6 – 7 років життя. –
Житомир: Вид-во ЖДУ ім. і. Франка, 2008.
- 37.Фіцула М. М. "Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих
педагогічних закладів освіти." Київ: Видавничий центр «Академія»,
2002. С. 250-251.
- 38.Южевич В. Моральне виховання в школі і поза нею[Текст]: укладач /
В.Южевич - 2001. - № 3. - С. 19-22.
- 39.Шинкаренко, О. М. "Філософія морального виховання." Харків:
Видавництво "Наукова думка", 2019.
- 40.Coles R. "The moral intelligence of children." Family Court Review. 1998.
Is. 36, Vol. 1. P. 90–95.
- 41.Coles R. "The Moral Intelligence of Children: How to Raise a Moral Child."
New York: Publishing Plume, 1998. 218 p.

Методика організації і проведення дня діагностики, регулювання і корекції з проблеми “Визначення рівня вихованості учнів” (за П.Третьяковим)

Мета: виявити рівень вихованості учня в загальноосвітній школі.

Завдання: визначити стан рівня вихованості учнів; оцінити і виявити тенденції в розвитку виховного процесу; визначити управлінські рішення і скласти програму регулювання та корекції рівня вихованості учнів.

Об’єкти дослідження: система РВП у школі (в класі).

Предмет дослідження: умови і фактори, що забезпечують розвиток особистості в системі виховання.

Робоча гіпотеза: постійне діагностування за параметрами розвитку особистості створює можливість для своєчасної корекції діяльності, спрямованої на виховання особистості.

Методи дослідження: анкетування, спостереження, бесіда тощо.

План проведення для ДНК (діагностика, регулювання і корекції).

1. Проведення інструктажу учасників про проведення дня ДРК за технологією анкетування.

ІНСТРУКТАЖ

1. Вихованість – це інтегративний показник сформованого ставлення учня (його позиції) до навчання, людей і до себе.

2. Критерії оцінки і показники вихованості учня в анкеті позначені як “якості особистості”, які треба виробити в собі, щоб досягти успіху. Вони диференційовані за віковими групами : 1-5, 6-9, 10-11 класи.

3. Оцінювання проводять за 3-бальною системою: 3 – так, 2 – не зовсім, 1 – ні. На кожну якість (критерії) виводять одну середньоарифметичну оцінку, в результаті кожен учень має 7 оцінок.

4. Як проводять оцінювання?

- 1) необхідно ознайомити учнів із життєвими цінностями, провести обговорення під час класних годин, диспутів, “круглих столів” тощо, щоб школярі усвідомили зміст показників;
- 2) необхідно ознайомити учнів із 3-бальною системою оцінювання;
- 3) за критерієм “інтелектуальний рівень” виводять середню оцінку виставляють за кожен показник. У результаті виводить 17 оцінок. Усього ж їх буде 18. Ці 18 оцінок заносять у карту позицій учня;
- 4) експертну групу обирають самі учні, до неї входять 2-3 учнів, 2-3 вчителів.

3 – 5 класи

1. Допитливість: - мені цікаво вчитися; - я завжди виконую домашнє завдання; - я прагну одержувати хороші оцінки; - я люблю читати; - мені цікаво знаходити відповіді на незрозумілі запитання.
2. Старанність (ставлення до навчання):   - я старанний у навчанні; - я уважний; - я самостійний; - я допомагаю іншим і сам звертаюся по допомогу; - мені подобається самообслуговування в школі і вдома.
1. Ставлення до природи: - я бережу землю; - я бережу рослини;

- я бережу тварин; - я бережу природу.
2. Я і школа: - я виконую правила для учнів; - я виконую правила внутрішнього життя; - я беру участь у справах класу і школи; - я добрий у взаєминах із людьми; - я справедливий у взаєминах із людьми.
3. Прекрасне в моєму житті: - я акуратний і охайний; - я дотримуюся культури поведінки; - ціную красу у своїх справах; - я бачу прекрасне в житті.
4. Ставлення до самого себе: - я керую собою, своєю поведінкою; - дотримуюся санітарно-гігієнічних правил догляду за своїм одягом і зовнішністю; - піклуюся про здоров'я; - вмію правильно розподіляти час навчання і відпочинку; - я не маю шкідливих звичок.

Оцінювання проводять за 5-бальною системою:

5 – це є завжди;	4 – часто; 1 – у мене інша позиція.	3 – рідко;
2 – ніколи;		

За кожним критерієм виводять одну середньоарифметичну оцінку. В результаті кожен учень має 6 оцінок.

Потім 6 оцінок складають і ділять на 6. Середній бал і є умовним визначенням рівня вихованості. Якщо середній бал дорівнює:

5 – 4,5 – це високий рівень вихованості;

4,4 – 4,0 – хороший рівень;

3,9 – 2,9 – середній рівень;

2,8 – 2,0 – низький рівень.

Класний керівник заповнює таблицю.

Зведений аркуш даний вивчення рівня вихованості

учнів _____ класу

П / П	Прі звище, ім'я	Показник							Р івен ь вих ова нос ті
		До питл ивіст ь	С тара нніс ть	Став лення до природ и	Я і шк ола	Кр асиве в моєм у житті	Став лення до самого себе	Се редні й бал	

У класі _____ учнів.

_____ мають високий рівень вихованості (в);

_____ мають хороший рівень вихованості (х);

_____ мають середній рівень вихованості (с);

_____ мають низький рівень вихованості (н);

Дата _____

Класний керівник _____

Бесіда на морально-етичну тему: « Добро в наших серцях... »

Мета: формувати уявлення дітей про моральні якості людини, закликати їх до повсякденного прояву добра та толерантності.

Завдання:

- вчити оцінювати свої вчинки і вчинки оточуючих людей
- розвивати вміння висловлювати свою думку, робити висновки
- виховувати дружелюбність, повагу до оточуючих. Цілісне ставлення: - до людей, -до себе

Форма проведення: бесіда.

Обладнання і наочність: плакат з темою бесіди, дошка, крейда, попередньо виготовлені квітки толерантності

Попередня підготовка: пошук інформації, попереднє планування.

При підготовці до класної години учнями було пройдено анкетування:

Мій останній добрий вчинок?

Як я допомагаю іншим?

Для мене цінно?

Хід виховного заходу

I. Вступна частина:

Доброго ранку усім, добрі люди!

Щастя вам зичу й тепла.

Хай і добробут, і щастя прибуде,

В серці — ні крапельки зла.

Добро починається з тебе... Чому потрібно творити добро? В нашому жорстокому світі сьогодні багатьом не вистачає доброти та тепла від близьких людей. Шалений темп життя вимушує людей пристосовуватись до реалій буденності. Ми не завжди замислюємося що поряд знаходяться люди, котрим необхідна наша підтримка та любов. Вважається, що добро

завжди віддається сторицею і приносить душевну рівновагу. Деякі вважають що добрі справи необхідно робити тільки для тих хто зможе це оцінити. Але насправді робити це потрібно просто так, не чекаючи винагороди та похвали. Потрібно діяти так як хочеш щоб поводитись з тобою також добрі справи збільшують успішність людини. Тому що таким чином кожен може підняти свою самооцінку. Дехто робить добрі справи для того щоб стати необхідним людям. Головне, щоб добро робилося не тому що це комусь потрібно, а просто від душі.

II. Основна частина:

Викладання інформаційного матеріалу (у формі повідомлення)

1-Давайте познайомимось з притчею про добро:

Одна індійська жінка з бідної сім'ї щоранку пекла два коржі. Один для сім'ї, а другий, додатковий, для випадкового перехожого. Другий корж жінка завжди клала на підвіконня, і будь-хто, хто проходив повз міг його взяти.

Кожен день, коли жінка клала корж на підвіконня, вона проголошувала молитву за свого сина, який пішов з дому шукати кращої долі. Протягом багатьох місяців мати нічого не знала про свого хлопчика і завжди молилася про його благополучне повернення.

Незабаром вона помітила, що якийсь горбань приходив кожен день і забирає її другий корж. Але замість слів подяки, він тільки бурмотів: «Зло, яке Ви робите, залишається з Вами, а добро повертається!»

Не отримуючи очікуваних слів подяки, жінка відчувала себе обдуреною. «Кожен день цей горбань вимовляє одне і те ж! Але що ж він має на увазі?»

І одного разу, будучи особливо роздратованою, вона вирішила покінчити з цим.

«Я позбудуся цього противного горбаня!», – сказала вона сама до себе, а потім додала отрути в корж.

Але коли вона зібралася покласти його на підвіконня, то руки жінки затремтіли. «Що ж я роблю?» – подумала вона, і негайно викинула отруйний корж в вогонь, приготувавши інший, і поклала його на підвіконня.

Горбань, як зазвичай, взяв корж та пробурмотів свої зазубрені слова: «Зло, яке Ви робите, залишається з Вами, а добро повертається!» А потім пішов, не підозрюючи про бурхливі емоції, які кипіли всередині жінки.

У той же вечір хтось постукав у двері. Коли жінка їх відкрила, вона побачила свого сина, який стояв у дверях. Виглядав він жахливо: голодний, худий, слабкий, в порваному одязі.

«Мамо, мамо, це просто чудо, що я повернувся! Я був від будинку всього лише на відстані однієї милі, але був такий голодний, що втратив свідомість. Я, напевно, помер би, але у той момент якийсь старий горбань проходив повз і віддав мені свій корж. Він сказав, що це була його єдина їжа на цілий день, але він бачить, що я потребую її ній більше, ніж він ».

Коли мати почула ці слова, її обличчя зблідло, і вона притулилася до дверей, щоб не впасти. Вона згадала отруєний ранковий корж. Якби вона не спалила його в вогні, то її власний син би загинув!

Саме тоді жінка й зрозуміла сенс слів: «Зло, яке Ви робите, залишається з Вами, а добро повертається!»

Мораль притчі:

Завжди прагніть робити добро, навіть якщо цього ніхто не цінує.

Запитання для обговорення:

Чи згодні ви з мораллю притчі?

Які емоції, на вашу думку, переважають в головних героїв притчі?

Як ви розумієте уривок «Зло, яке Ви робите, залишається з Вами, а добро повертається!»?

Як ви вважаєте, чому мати вирішила нашкодити Горбаню?

Що потрібно робити, щоб в серці поселилось добро?

2- На дошці створюємо таблицю «добрі вчинки» і «погані вчинки»

викладач просить учнів записати свої думки:

Добрі вчинки Погані вчинки

Погодувати кошеня

Врятувати пташку

зібрати іграшки й книги для дітей у дитячий будинок

допомогти мамі по дому

посміхнутися перехожому

поділитись парасолею

допомогти бабусі

побудувати годівничку

поступитись місцем

розкидати речі

лишити друга в біді

пліткувати

не дякувати

не поступатись місцем

ображати менших

не допомогати мамі

говорити не правду

говорити «погані» слова

задиратись до інших

Друге інформаційне повідомлення

• Викладання інформаційного матеріалу (прийоми реалізації: учитель у формі повідомлення)

Нещодавно я прочитала статтю, вона мала такий зміст:

Населення Землі складається з представників різних культур, які сповідують різну релігію, мають різноманітні традиції. Кожна особистість індивідуальна, і насильство не повинне мати місце в житті людей. Невідповідність людини вигаданому ідеалу призводить до агресії, насильства, екстремізму. Така ситуація спостерігається в останні роки в

усьому світі. Людство повинно навчитися поважати не тільки себе, але і свій народ зокрема, виступати проти будь-якого роду прояви дискримінації та усувати стереотипи, що склалися. Виявляючи терпимість, ми сприяємо припиненню воїн і розбіжностей.

У повсякденному житті толерантність – це не бездіяльність, а активна життєва позиція, суть якої полягає не стільки в тому, щоб терпіти чужий спосіб життя, поведінку, звичаї, почуття, думки, ідеї або вірування, але охоче визнавати та приймати поведінку, переконання і погляди інших людей, які відрізняються від своїх власних. Разом із тим, прояв толерантності який співзвучний принципу поваги до прав людини, не означає терпиме ставлення до соціальної несправедливості, злочинів та правопорушень, відмову від своїх поглядів або поступки перед чужими переконаннями.

Толерантність (терпимість) означає, що кожен вільний дотримуватися своїх переконань і визнавати таке ж право за іншими.

Так, люди за своєю природою розрізняються за зовнішнім виглядом, соціальним станом, мовою, статтю, поведінкою і цінностями. Цей перелік критеріїв відмінності можна продовжувати без кінця.

Ми всі різні. Але ми всі рівні. Кожна людина має право жити в мирі та зберіганні своєї індивідуальності. А це означає, що бути толерантним не значить залишатися пасивним перед обличчям расизму, ксенофобії, гендерної або расової дискримінації, насильства тощо, або ж мовчати, коли люди стикаються із жорстоким ставленням.

Запитання для обговорення:

Чи замислювалися ви коли-небудь над питаннями толерантності?

Чи є терпимим ставлення до людей ознакою Вашої особистості?

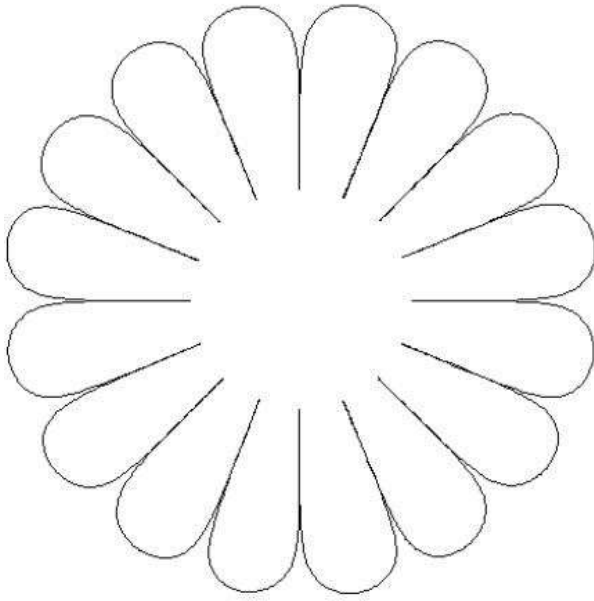
Чи відчуваєте Ви толерантне ставлення до себе з боку інших людей?

Що нам заважає бути толерантними?

Чи згодні ви зі статтею?

Заповнення квітки толерантності:

Толерантність це-

III. Заключна частина:

У житті найбільше цінується доброта. Напевно, кожен з нас замислювався над питанням, яких людей у світі більше – добрих чи злих. Наше життя – це боротьба двох протилежностей – добра і зла. І що б не відбувалося, добро має перемагати, бо добрих людей в житті більше. Дитина злою не народжується, але найменша несправедливість, образа ранив добре серце. Дорослішаючи, стикаючись з різними проблемами, людина може озлобитися і на зло відповідати злом. Добре, коли поруч будуть небайдужі, добрі люди, які допоможуть, підкажуть, підтримають, не дадуть згаснути іскорці надії в душі людини. Доброта – це якість, надлишок якої ніколи і нікому не зашкодить. Бути добрим – це значить ставитися до оточуючих з розумінням, поважати інших людей і рахуватися з їх думкою. Добра людина – це сильна людина, вона завжди допоможе іншим людям. З такою людиною приємно спілкуватися, дружити. Добрі люди як би притягують до себе інших людей.

У підсумок бесіди пограємо у гру, яка допоможе нам побудувати шлях до пізнання себе та формування «Себе Кращого»

Гра «Люстерко»

Під час заняття ми вже спілкувалися досить відверто. А тепер скажіть, дивлячись почерзі у люстерко, яку установу ви собі даєте після сьогоднішньої розмови.

Я буду добрим і чуйним.

Я дубу лагідним і уважним.

Я буду щедрим і правдивим.

Я буду товариським і співчутливим.

Я буду чесним і справедливим.

Я буду стриманим і організованим.

Я буду ввічливим і дисциплінованим.

Поспішайте, друзі, робити добро! Нехай ніколи не затьмарить вашу душу зла справа. Хай тепло ваших сердець зігріває всіх: і рідних, і друзів, і навіть незнайомих людей. І тоді настане час, коли ви зможете сказати: «Я роблю важливу справу – приношу людям радість!».

Творити добрі справи — це приємно

І корисно для себе та для всіх.

Бо відчуваєш і тепло взаємне,

Та гарний настрій, і веселий сміх.

Приємно завжди дружно працювати:

Прибрати, посадити деревце,

Будиночок в саду розмалювати.

Комусь сказати лагідне слівце...

Робота спільна завжди всіх єднає,

Дає наснагу й сили додає.

І навички, та творчість розвиває,

І добре, як така робота є.

Тому завжди робіть хороші справи:

Дерева й квіти на Землі садіть,

Малюйте, шийте й не чекайте слави,

А в творчих справах радісно живіть!

Перелік дидактичних ігор для формування морального виховання учнів початкових класів

1. «Як ми новачка підтримали» Мета: виховувати у дітей доброту, жалість, милосердя; вчити дітей добирати слова-ознаки (прикметники-дієслова) для завершення розпочатих речень. Хід гри: -До нас у дитячий садок прийшов новачок...(який?), сумний, веселий, заплаканий, зажурений, боязкий, зляканий, незнайомий, мовчазний. -Наші хлопчики та дівчатка познайомилися з ним, підтримали – і новачок змінився. Поспілкувавшись із нашими малятами, новачок став...(який?) веселий, радісний, усміхнений, бадьорий, активний, товариський, сміливий, балакучий. Після цього кілька малят (за бажанням або проханням дорослого) можуть скласти речення з протиставленням, використовуючи попередньо опрацьований словесний матеріал. Наприклад: Зранку наш новачок був сумний, а після обіду веселий. Спершу новачок був заплаканий, а згодом усміхнений. У першій половині дня новачок був мовчазний, а ввечері він став балакучий. Спочатку наш новачок був якийсь боязкий, а потім став сміливий.

2. «У класі - новенький» Мета: вчити дітей правил товариських стосунків, сприяти дружньому спілкуванню з однолітками; допомогти товаришеві при потребі. Вихованцям пропонують скласти речення, використовуючи запитання вихователя. Запитання-відповіді: Новачок – це той, хто приходить до дитсадка вперше, чи це та дитина, яка вже відвідувала дитсадок? (новачок – це той, хто приходить до дитсадка вперше). -Новачки спочатку веселі чи вони перший час почуваються сором'язливо? (новачки зазвичай почуваються в дитсадку сором'язливо). - Як ви гадаєте, новачки іноді спочатку плачуть, сумують за домом чи їм всім подобається у дитячому садочку? (іноді новачки спочатку плачуть, сумують за домом). -На вашу думку, новенького хлопчика чи дівчинку краще залишити у спокої чи варто зразу познайомитися з ними, заспокоїти,

запросити до спільної гри? (із новеньким хлопчиком чи дівчинкою краще відразу познайомитись та запросити до гри). -Новачків слід привітно, доброзичливо, з посмішкою? (новачків слід стрічати доброзичливо, з посмішкою).

3. «Чарівні слова» Мета: продовжувати розвивати і формувати в дітей засоби спілкування; виховувати бажання бути ввічливими, доброзичливими. Хід гри: Вихователь показує дітям ляльку і повідомляє, що зараз вони проведуть разом із нею веселу гру. Діти разом з вихователем стають у коло, взявшись за руки, ляльку садять в центрі. Дорослий пояснює вихованцям правила гри і звертає увагу малюків на те, що той чи інший гравець має виконувати запропоновану педагогом відповідну ігрову дію з лялькою. Але тільки після того, як вихователь промовить «чарівні слова»: «Будь ласка!». Наприклад: «Катюша, одягни будь ласка на ляльку шапочку!»

4. «Назви все довкола ласкаво та ніжно» Мета: продовжувати вчити дітей вживати ласкаві та ніжні слова, вправляючи в утворенні зменшувально-пестливої форми відповідних слів. Хід гри: Вихователь показує дітям ляльку-немовля. Малята роблять висновок, що немовлят потрібно вчити говорити, а щоб вони росли добрими та лагідними, їх краще відразу вчити ласкавих і ніжних слів. Потім діти на прохання вихователя називають пари слів, згадують різні речі (іграшки, меблі, предмети обстановки) та людей, що перебувають у полі їхнього зору, вправляючи в утворенні зменшувально-пестливої форми відповідних слів: Стіл-столик, діти-дітки, м'яч-м'ячик, квітка-квіточка, листок-листочок, тарілка-тарілочка, шафа-шафочка, заєць-зайчик, ваза-вазочка. Діти-гравці мають по черзі вимовляти слова. В кінці гри вихователь хвалить активних дітей та висловлює впевненість, що їхнє іграшкове немовлятко виросте обов'язково доброю та душевною людиною.

5. «Колобок» Мета: продовжувати вчити і допомагати дітям запам'ятати ввічливі слова. Хід гри: Для гри використовується м'яч, на

якому намальоване обличчя коlobка, або можна використати іграшкового Колобка. Діти перекочують м'яч одне одному, вітаються з Колобком, ставлять йому запитання. (За Колобка відповідає вихователь) малята можуть частувати Колобка, подарувати йому іграшку, він дякує їм за це.

**Прислів'я та приказки
морально-етичного змісту**

Без праці не проживеш.

Хліб – батько, вода – мати.

Без хліба не до обіда.

Коли є хліба край – то й під вербою рай.

Земля-мати всіх годує.

Земля потребує доброї погоди, доброго насіння,
доброго робітника.

На чорній землі біла пшениця росте.

Поле працю любить.

Хто оре і сіє, той молотить і віє.

Хто не сіє, у того й не росте.

Що посієш, те й пожнеш.

Що хата має, тим і приймає.

Чим багаті, тим і раді.

Землю прикрашає сонце, а людину праця.

Добре в світі тому, хто працьовитий.

На дерево дивись, як родить, а на людину – як робить.

Без роботи день роком стає.

Без роботи не чекай доброти.

Без труда на виловиш і рибки із пруда.

Більше роби, та менше говори.

Гірка праця – солодкий спочинок.

Бджола мала, а й та працює.

Діло майстра величає.

Без труда нема плода.
Щоб рибу їсти, треба в воду лізти.
Не побігаєш – не пообідаєш.
Тяжко тому жити, хто не хоче робити.
Сьогоднішньої роботи на завтра не відкладай.
Хто дбає, той і має.
Лежачого хліба нема.
На чужий труд ласий не будь.
Хочеш їсти калачі, не сиди на печі.
Маленька праця краща за велике безділля.
Праця чоловіка годує, а лінь марнує.
Не святі горшки ліплять.
Роботящі руки гори вернуть.
Що вміть, так того за поясом не носить.
У вмілого руки не болять.
В умілого і долото рибу ловить.
Ремесло не коромисло, плеч не відтягне.
Коли не тямиш, то й не берись.
Не доженеш і конем, що запізниш одним днем.
Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину
пізніше.

Загадки

Хто двічі платить? (скупий)
Що старше від розуму? (увага)
Що світліше за сонце? (правда)